

3 Het stervende werkwoord

In hoofdstuk 2 heb ik een schets gegeven van het advies ‘vermijd de naamwoordstijl’. Uit deze schets kwam naar voren, dat naamwoordstijl een niet strak gedefinieerd verschijnsel is met vele, divers samengestelde profielen. Daarnaast werd duidelijk dat het advies over dit fenomeen gekenmerkt wordt door een vrij losse relatie tussen de diverse onderdelen ervan. Wat naamwoordstijl precies is, waarom het vermeden moet worden en onder welke omstandigheden naamwoordstijl juist wel gebruikt kan worden, valt voor de leek niet zonder meer te begrijpen in samenhang met de gepresenteerde voorbeelden van naamwoordstijl en de concrete effecten die aan het gebruik ervan worden verbonden. Ik heb betoogd dat dit een probleem is voor de hanteerbaarheid van het advies ‘vermijd de naamwoordstijl’.

Het is het doel van dit hoofdstuk om een beter zicht te verschaffen op de achtergrond van deze stand van zaken. Hoe komt het dat er zoveel verschillende karakterisering van naamwoordstijl bestaan, en dat er zoveel verschillende effecten aan naamwoordstijl worden toegeschreven? Omdat ontwikkelingen in de praktijk van de taalverzorging in Nederland op dit punt een aanzienlijke rol hebben gespeeld, besteed ik aandacht aan een aantal aspecten hiervan. In het bijzonder gaat het dan om de manier waarop de verandering van invalshoek in de Nederlandse taalverzorgingspraktijk samenhangt met een verschuiving in de benadering van wat ‘(goede) stijl’ is. Ik zal laten zien dat taalverzorgers die

werken vanuit de puristische invalshoek alleen de correctheidsnorm hanteren: naar hun idee valt ‘goede stijl’ samen met correct gebruik van het Nederlands. Taalverzorgers die deze invalshoek verlaten, moeten zich oriënteren op andere normen voor ‘goede stijl’, en kiezen er in toenemende mate voor om stilistische normen te formuleren die insteken op communicatieve doelmatigheid. Voor een deel hebben die stilistische normen (‘stijldeugden’) een vrij neutraal karakter, en worden ze - veelal gerelateerd aan specifieke genres - gedefinieerd in termen van ‘passende toonzetting’, of ‘juist register’. Voor een ander deel krijgen ze inhoudelijk gezien een uitgesproken invulling, in termen van vooral ‘begrijpelijkheid’ en ‘aantrekkelijkheid’. De feitelijke introductie van het verschijnsel naamwoordstijl, door de taalverzorger Jan Veering, kan niet los gezien worden van deze context, al was het maar omdat Veering zelf bij dit alles een belangrijke rol heeft gespeeld: hij behoorde tot degenen die de taalverzorging hebben losgemaakt uit de strikt puristische benadering.

Ik zal in dit hoofdstuk beginnen met een korte schets van de situatie in de Nederlandse taalverzorgingspraktijk (3.1). Daarna zal ik in paragraaf 3.2 en 3.3 laten zien dat het feit dat naamwoordstijl geen strak gedefinieerde status heeft, voortvloeit uit de wijze waarop het fenomeen is geïntroduceerd in Veering (1969a). Duidelijk zal daarbij worden wat de rol is geweest van de overgang van purisme naar benaderingen die zich richten op communicatieve doelmatigheid, ondermeer door toedoen van Veering. In 3.4 bespreek ik verder hoe de wisseling van stijlbenadering samenhangt met het gegeven dat de meer conceptuele elementen uit het advies ‘vermijd de naamwoordstijl’ (definiëring, bezwaar) betrekkelijk los staan van de concrete voorbeelden en genoemde effecten.

3.1 De Nederlandse taalverzorgingspraktijk

Het fenomeen naamwoordstijl zoals we dat in hoofdstuk 2 hebben leren kennen, doet zijn intrede in de Nederlandse schrijfadvisewereld in 1969, in het artikel ‘Het stervende werkwoord’ dat Jan Veering schreef voor het maandblad *Onze Taal* (Veering, 1969a). Dat wil zeggen, in Veering (1969a) wordt onder de naam ‘naamwoordelijke stijl’ een geheel aan verschijnselen besproken dat in de loop der jaren in de adviesliteratuur bekend is geworden onder de term ‘naamwoordstijl’.¹ Voorzover ik kan overzien komt de feitelijke term ‘naamwoordstijl’ voor het eerst voor in Vondeling en Renkema (1976)² en krijgt de term pas goed de wind in de zeilen na de publicatie van de eerste drukken van de *Schrijfwijzer* (Renkema,

1 Soms komt ook de term ‘naamwoordelijke stijl’ nog wel voor, bijvoorbeeld in een aantal publicaties uit het corpus dat in hoofdstuk 2 centraal stond (vgl. 2.1.1).

2 Veerings bespreking van Vondeling en Renkema (1976) markeert ook de eerste keer dat de term naamwoordstijl voorkomt in de kolommen van *Onze Taal* (Veering, 1976).

1979a, 1979b) en *Leren Communiceren* (Steehouder, Jansen, Maat, Van der Staak & Woudstra, 1979).³

Naamwoordstijl is als problematisch stijlverschijnsel dus veel jonger dan andere vaste onderdelen uit de schrijfadviessliteratuur, zoals de lijdende vorm en de tangconstructie. Dat wil echter niet zeggen dat er nog niet eerder aandacht was voor kwesties rond nominaal formuleren. Veel van de talige verschijnselen die vanaf 1969 onderdeel gaan uitmaken van naamwoordstijl waren in de taalverzorging al net zo lang onderwerp van gesprek als bijvoorbeeld de lijdende vorm, maar dan wel als aparte onderwerpen. Zoals in 3.3 duidelijk zal worden, is het fenomeen naamwoordstijl het resultaat van een specifieke operatie in Veering (1969a), waar deze verschijnselen samen met andere verschijnselen in één greep genomen worden en onder één noemer worden gebracht. Voordat ik in 3.2 naga hoe dit precies is gebeurd, schets ik eerst de bredere context waarbinnen dit proces zich heeft afgespeeld. In het bijzonder ga ik in op de manier waarop de taalverzorgingspraktijk rond deze tijd gewoon was stijlaspecten te benaderen.

Vaak wordt opgemerkt⁴, dat in de adviesliteratuur van voor ruwweg 1970 de nadruk ligt op 'correctheid' of 'zuiver taalgebruik'. Verondersteld wordt wel (Van der Horst, 2006), dat taalverzorging in de periode voor 1970 vooral van belang was voor de sociale middenklasse die wilde klimmen op de maatschappelijke ladder. Voldoen aan de ABN-norm was daarvoor (onder andere) een vereiste. De nadruk op correctheid brengt ondermeer met zich mee, dat in de schrijfadviessliteratuur uit die periode een benadering van stijl overheerst waarin 'een goede stijl' samenvalt met een correct gebruik van de structuurkenmerken van het (Algemeen Beschaafd) Nederlands. In overeenstemming met deze benadering heeft de opzet van de adviespublicaties inhoudelijk gezien een vrij willekeurig of zelfs toevallig karakter. De adviseurs kiezen ofwel voor een alfabetische rangschikking van allerlei fouten tegen de structuur van het Nederlands (kwesties als contaminatie, 'deelwoordenjammer', ellipsen, tautologie enz.) ofwel voor een rangschikking volgens de meest gebruikelijke opzet van grammaticas. In dat laatste geval categoriseren ze hun kwesties onder de rubrieken 'woorden' en 'zinnen', vaak nog aangevuld met een rubriek 'spelling'. In de rubriek 'woorden' besteden ze dan meestal veel aandacht aan germanismen, anglicismen, gallicismen enz., in de rubriek 'zinnen' bespreken ze in hoofdzaak een aantal zinsbouwfouten. Exemplarische publicaties in dit verband zijn Haje (1932), Charivarius (1943) en Damsteegt (1949).

In deze traditie wordt het concept '(goede) stijl', met andere woorden, gezien als het resultaat van de kennis die de schrijver heeft van vaststaande, algemene regels met betrekking tot correcte zinsbouw en woordkeus. De functie van de adviesboeken is daarbij die van naslagwerk, voor diegene die deze kennis

3 Veering zelf heeft tot zijn dood in 1977 in verschillende publicaties vastgehouden aan de term naamwoordelijke stijl (Veering, 1969b, 1972, 1976, 1976 [C3]). Voor de keuze voor de term 'naamwoordelijke stijl', zie 3.2 en 3.3.

4 Bijvoorbeeld in Maureau (1983).

van de regels nog niet heeft (of vergeten is). In deze benadering is (goede) stijl dus niet het resultaat van bepaalde eigen formuleerkeuzes van de schrijver, gemaakt op basis van afwegingen over de mate waarin verschillende mogelijke formuleringen geschikt zijn om een bepaalde inhoud te presenteren. In de schrijfadviseliteratuur zijn dan ook geen passages te vinden over de voordelen van bepaalde grammaticaal juiste formuleringen ten opzichte van andere grammaticaal juiste formuleringen, in relatie tot (goede) stijl. Schrijvers krijgen niet aangereikt dat ze, met het oog op de stilistische kwaliteit van hun teksten, bepaalde afwegingen zouden moeten maken voor een bepaalde formulering boven een mogelijke andere. Ze krijgen in de adviespublicaties ook geen ondersteuning bij het maken van dit type keuzes.

Aandacht voor beredeneerde stilistische keuzes is er alleen in sommige adviespublicaties die zich richten op specifieke genres of doelgroepen. In deze publicaties, in deze periode vooral adviesboeken voor technische schrijvers en ambtenaren, wordt met regelmaat een onderscheid gemaakt tussen zaken van grammaticaal juist taalgebruik en de wijze waarop de schrijver bij het publiek overkomt. In deze laatste groep vallen dan kwesties die te maken hebben met stilistische *keuzes*. Al in 1939, bijvoorbeeld, stelt Ritter in een essayistisch artikel (Ritter, 1939) dat ‘de grondfout van den ambtelijken stijl’ (1939, p. 105), te weten vaagheid door ‘noodelooze verbredingen’ (1939, p. 108), er de oorzaak van is dat ambtenaren er vaak niet in slagen de aandacht van hun lezers vast te houden. In dat kader behandelt Ritter dan misbruik (niet: foutief gebruik) van de lijdende vorm en het onhandig opereren met (niet: foutief gebruik van) de ontkenning. In De Roo (1958) en Moerdijk en Sluimer (1969) is de tweedeling tussen juist gebruik en stilistische keuzes nog duidelijker. De Roo (1958) laat een hoofdstukgedeelte over ‘het stellen van een rapport’ (1958, pp. 25-38) uiteenvallen in een paragraaf ‘De taal’ (pp. 26-34) en ‘De stijl’ (pp. 34-38). In ‘De taal’ komen spelling, woordkeus en spraakkunst aan de orde. Een zin moet eerst en vooral grammaticaal juist zijn, aldus De Roo:

Onderwerp, werkwoord, gezegde en voorwerpen moeten op hun juiste plaats zijn; nevensgeschikte en ondergeschikte zinnen behoren in een logisch verband ingeschakeld te zijn. Wordt hier niet op gelet, dan is er veel kans dat de tekst van het verslag dubbelzinnig, duister, jazelfs onbegrijpelijk wordt. (1958, p. 31)⁵

Pas daarna, als grammaticale juistheid gegarandeerd is, komt de bekommernis over ‘stijlaangelegenheden’:

5 Merk op dat er dus ook binnen de traditie die (goede) stijl gelijkstelt aan grammaticaal juist taalgebruik een specifieke visie kan zijn op de effecten van incorrect taalgebruik, hier verwoord als dubbelzinnigheid en onbegrijpelijkheid. Zie verder 3.4.

Dat de zinsbouw niet gans het rapport door in zijn grammaticaal keurslijf (onderwerp, werkwoord, gezegde, enz.) moet opgesnoerd blijven, hoeven wij niet te beklemtonen. De spraakkunst laat bewegingsvrijheid genoeg om de zinsbouw te wisselen en te vermijden dat hij eentonig wordt als het gebonk van de smidshamer op het aambeeld. Wij denken hier aan de omzetting of inversie, aan het gebruik van de lijdende zin, van de indirecte zinnen, van de elliptische zinnen, aan de plaats van de bijzin, om slechts enkele mogelijkheden te vermelden. (1958, pp. 32/33)

Dit type ingrepen behandelt De Roo (1958) verder in de aparte paragraaf 'de Stijl', in direct verband met de manier waarop de persoonlijkheid van een schrijver in de tekst wordt uitgedrukt, met name in relatie tot het genre en het onderwerp. Zo brengt hij het bereiken van een duidelijke, beknopte, zakelijke, levendige, waar-dige en persoonlijke stijl⁶ in verband met een aantal keuzes. De Roo noemt daarbij het vermijden van omschrijvingen, herhalingen en omslachtige bewoordingen; afwisseling in zinsmodaliteit (bijvoorbeeld het omzetten van actieve zinnen naar passieve en het kiezen voor vraagzinnen); variatie in woordschikking.

Eenzelfde beeld is te zien in Moerdijk en Sluimer (1969), zij het dat deze adviseurs de zaken van zuiver taalgebruik behandelen in een hoofdstuk dat 'Stijl' genoemd wordt (pp. 21-52) en kwesties van formuleerkeuzes in een hoofdstuk 'Ambtelijk Taalverkeer' (pp. 72-142). Ook hier staan formuleerkeuzes in verband met twee domeingerelateerde kwesties: de manier waarop de ambtenaar moet overkomen in zijn contact met de lezer, en de voorwaarden die aan de inhoud van een ambtelijke brief gesteld moeten worden: fris, zakelijk, duidelijk, beleefd, psychologisch aanvaardbaar (1969, p. 74). In dat verband krijgt de ambtenaar bijvoorbeeld het advies om holle frasen, lange en ingewikkelde zinsbouw, en nutte-loze herhalingen te vermijden.

De taalverzorgingspraktijk uit deze periode kent dus een hoofdstroom die bestaat uit adviespublicaties die zich richten op zuiver taalgebruik, en daaraan het concept (goede) stijl gelijkstellen.⁷ De groepering van te bespreken verschijn-selen gaat in deze publicaties meestal volgens gebruikelijke grammaticale cate-gorieën of volgens het alfabet. In genre- en doelgroepspecifieke adviespublica-ties is er, uitdrukkelijk naast dit fundament, ruimte voor een ander concept van stijl, gericht op effecten op het gebied van toonzetting en duidelijkheid van de informatie-overdracht. Deze effecten worden steeds nadrukkelijk verbonden aan

6 Met een 'persoonlijke stijl' wordt in deze periode vooral bedoeld dat de schrijver zichzelf aanwezig stelt in de tekst (gebruik van 'ik'), en de lezer aanspreekt.

7 Het gaat hier niet om een zwart-witsituatie: ook in een publicatie als Charivarius (1943) is er af en toe enige aandacht voor andere zaken dan 'correctheid'; zo bevat de behandeling van ontken-ningen na alle problemen rond correct gebruik ervan (bv. het verschil tussen 'mits' en 'tenzij') ook nog een voorbeeld van onduidelijkheid door een teveel aan ontkenningen in een zin. Deze aandacht is echter nadrukkelijk in de marge.

genre- en doelgroepen en moeten door de schrijvers van dit type teksten dan ook in relatie daarmee worden afgewogen.

In het begin van de jaren 60 verschijnen enige ‘moderne’ adviespublicaties die een nuance op dit beeld aanbrenge(n), doordat zij voor een algemeen publiek adviseren en toch aandacht aan stilistische keuzes beginnen te besteden. Net als in de genre- en doelgroepspecifieke publicaties manifesteert zich hier een voorzichtige aandacht voor stilistische afwegingen naast kwesties van zuiver taalgebruik. Een goed voorbeeld van zo’n publicatie is Dominicus (1961). In deze publicatie is er aandacht voor constructiefouten, uitgangen van bijvoeglijke naamwoorden, sterke en zwakke werkwoorden en dergelijke, maar wordt er ook ruimte gemaakt voor de bespreking van kwesties die niet met correct of incorrect Nederlands te maken hebben. Aan de orde komt bijvoorbeeld het stilistisch gezien onnodig gebruik van de lijdende vorm, de slechte leesbaarheid van te lange zinnen en ontkenningen, en de relatie tussen herhalingen en eentonigheid. Ook Veering (1959a, 1962 [C2]) bespreekt naast constructiefouten de meer stilistische problematiek van de lijdende vorm en van de zinslengte. Aandachtspunten als duidelijkheid, beknoptheid, begrijpelijkheid, aantrekkelijkheid en persoonlijkheid van stijl komen in deze publicaties aan de orde naast, of in aanvulling op, de kwesties van zuiver taalgebruik.⁸

In de tweede helft van de jaren 70 zal de verschuiving naar aandacht voor stilistische keuzes verder doorzetten (zie bijvoorbeeld de eerste druk van de *Schrijfwijzer*). Een direct gevolg hiervan is dat de rol van correct of zuiver taalgebruik steeds duidelijker marginaliseert, en dat de rol van de communicatieve doelmatigheidsbenadering van stijl verder groeit. Voor een gedeelte blijft de doelmatigheidsbenadering sterk verbonden aan keuzes op het gebied van toonzetting en efficiënte informatie-overdracht, in relatie tot genres en doelgroepen; maar met name in de jaren 80 vestigt zich een trend waarbij *alle* afwegingen, ongeacht specifieke genres of doelgroepen, volgens de adviseurs te maken moeten hebben met eisen van communicatieve doelmatigheid. Bovendien krijgt het idee van communicatieve doelmatigheid inhoudelijk gezien een aantal nieuwe invullingen. Schrijvers krijgen in toenemende mate het advies te kiezen voor die talige middelen die zullen bijdragen aan het tot stand komen van teksten die voldoen aan de norm ‘begrijpelijkheid’, of ‘duidelijkheid’, of ‘aantrekkelijkheid’. Hiermee ontstaan dus nieuwe ijkpunten voor de afwegingen die schrijvers moeten maken. Zoals ik in 3.4 nog zal laten zien, leidt deze ontwikkeling niet alleen tot een marginalisering van de rol van correct taalgebruik, maar ook tot een andere categorisering van de te behandelen kwesties. Deze worden niet meer gepresenteerd in een vrij losse rangschikking volgens het alfabet, of binnen de twee grammaticale

8 Een aparte plaats is er voor Van der Werff (1966), een publicatie geheel gewijd aan ‘leesbaarheid’. In feite is het boekje een geprogrammeerde instructie tot het gebruik van de leesbaarheidsformules van Flesch.

hoofdrubrieken, maar sterk binnen het bestek van een overkoepelende stilistische norm, de stijldeugd waaraan iedere tekst moet voldoen.

De introductie van het fenomeen naamwoordstijl vindt plaats in deze context van een verschuiving weg van de correctheidsnorm naar een benadering van stijl die zich richt op communicatieve doelmatigheid. Op een aantal manieren is de karakteristiek van het fenomeen naamwoordstijl zoals we die in hoofdstuk 2 hebben leren kennen, door deze context beïnvloed. Hoe dat precies gegaan is komt in 3.2 en 3.3. verder aan de orde. Een bijzondere plaats in deze ontwikkeling is er voor degene die het fenomeen naamwoordstijl in de Nederlandse adviespraktijk heeft geïntroduceerd, de taalverzorger Jan Veering. Met name de manier waarop Veering heeft gezocht naar een positiebepaling tegenover de klassieke taalverzorgingstraditie, en naar een benadering van de taalverzorging die zich meer richt op het verbeteren van het menselijke taalverkeer, is van grote invloed geweest op de uiteindelijke presentatie van naamwoordstijl. Om dit proces duidelijk in beeld te brengen geef ik in 3.2 eerst een overzicht van de manier waarop Veering in de aanloop naar Veering (1969a) vier prominente aspecten van de latere ‘naamwoordelijke stijl’ heeft behandeld in zijn bijdragen voor het maandblad *Onze Taal*, in die tijd het brandpunt van bijdragen over taalverzorging. In 3.3 behandel ik vervolgens de feitelijke presentatie van het verschijnsel ‘naamwoordelijke stijl’ in Veering (1969a).

3.2 Van ‘Jans gescheurde broek’ naar ‘naamwoordelijke stijl’

In 3.1 kwam al ter sprake, dat Veerings publicaties op het terrein van de schrijfadvisering (Veering, 1959a, 1962 [C2]) behoorden tot de meer moderne schrijfadviespublicaties. Ook in de kolommen van het maandblad *Onze Taal*, het blad waarvan hij vanaf begin 1952 de redactie voerde⁹, heeft Veering geprobeerd een verschuiving van de meer puristische naar de meer communicatieve benadering binnen de taalverzorging tot stand te brengen. Dit is goed te zien in de besprekingen die Veering door de jaren heen wijdt aan vier talige verschijnselen die in Veering (1969a) zijn gaan behoren tot het profiel van naamwoordstijl: afleidingen, substantiveringen, intern verzwaarde naamwoorden/nominalisaties, en de verbominale constructie.

Deze verschijnselen, alle behorend tot het domein van nominaal formuleren zoals dat in hoofdstuk 1 werd geschetst (zie 1.1.2, 1.1.5 en 1.1.6) werden in de Nederlandse taalverzorgingspraktijk traditioneel als afzonderlijke kwesties behandeld. Ze werden besproken onder de afzonderlijke noemers ‘substantivische onbepaalde wijs’, ‘ingwoorden’ (of: ‘zelfstandig naamwoorden die de handeling uitdrukken’), ‘tangconstructie’ en ‘zelfstandige-naamwoordenzin’ of

9

Zie ook De Jong en Burger (1991).

‘omschrijvingen’. De beoordeling van deze kwesties liep dan ook op verschillende punten uiteen.

Substantivische onbepaalde wijs

Gebruik van de substantivische onbepaalde wijs was in de ogen van de taalverzorgers afkeurenswaardig omdat hiermee oneigenlijk gebruik wordt gemaakt van de woordsoort substantief: het substantief moet worden gebruikt voor het resultaat van een handeling, en niet voor het weergeven van de handeling zelf. Daarvoor is immers het werkwoord bedoeld:

Vandaar dat het een blijk van taalmiskenning is, wanneer men alsdan den infinitief gebruikt en het substantief, het bestaande substantief, verwaarloost. Dit nu doen er tegenwoordig velen, die niet bemerken, hoe stijf en zwak hun stijl daarbij wordt. Zoo schrijft men thans niet meer van **kennis** of **kunde**, maar van *het weten*, *het kunnen* [...] (Haje, 1932, pp. 66/67)

Ook werd de substantivische onbepaalde wijs wel betrokken bij kwesties rond de verkeerd aangesloten beknopte bijzin. In zijn eerste jaren als redacteur van *Onze Taal* koos ook Veering voor die benadering van de substantivische onbepaalde wijs (Veering, 1954). Dit in samenhang met kwesties rond voorzetselkeuze (Veering, 1955). De vraagstelling was daarbij, of zinnen als ‘onder het zingen van het volkslied stapte de koning in’ en ‘bij het binnenkomen van de zaal werden de vorstin bloemen overhandigd’ wel correct zijn, en of het gebruik van het voorzetsel ‘door’ in een zin als ‘het inhouden door de werkgever vergemakkelijkt de betaling’ wel juist is. Daarbij was de interne opbouw van de substantivisch gebruikte onbepaalde wijs overigens geen punt van aandacht, ook niet bij Veering. Veering (1954) raadt de lezers bijvoorbeeld aan om juist de substantivisch gebruikte infinitief te gebruiken in plaats van de ‘gewone’ onbepaalde wijs om problemen met de aansluiting van de bijzin te omzeilen. In plaats van ‘door hard te werken kan zij veel opmaken’ geeft volgens hem ‘door het harde werken van hem kan zij veel opmaken’ namelijk wél duidelijkheid over de vraag wie er nu hard werkt. ‘Door het harde werken van hem’ wordt met andere woorden dus niet als problematisch of lelijk gezien, net zomin als constructies als ‘het inhouden van de loonbelasting door de boekhouder’.

Zelfstandig naamwoorden die de handeling uitdrukken

Een zelfde houding en focus was aan de orde voor constructies op basis van het ‘*zelfstandig naamwoord dat de handeling uitdrukt*’ (Veering, 1955, p. 8)¹⁰, bijvoorbeeld ‘de inhouding (van de belasting) door de werkgever’, ‘de doop (van het

10 Met deze terminologie wordt dus met name het verschijnsel ‘affleiding’ (nominalisatie) bedoeld.

kind) door de priester' of 'de verwoesting (van Carthago) door de Romeinen'.¹¹ Ook hier richt de taalverzorgende aandacht zich vooral op de vraag of de diverse voorzetsels binnen deze constructies wel goed gekozen zijn. Er is geen bezwaar tegen de constructie zelf.

Intern verzwaarde naamwoorden/nominalisaties

Aspecten van intern verzwaarde naamwoorden/nominalisaties werden van oudsher benaderd als onderdeel van 'het vraagstuk der gewrongen zinswending', ook wel de 'van den door den haag gekropen Jan gescheurde broek-zin' (Onze Taal, 1936, p. 35). De vraagstelling met betrekking tot dit type tangconstructie is daarbij of deze 'inlassching tussen lidwoord en zelfstandig naamwoord' niet eigenlijk een germanisme is, of juist een gallicisme. Dit laatste naar aanleiding van varianten met de onbepaalde wijs als 'een uit te geven orgaan', 'de te verstrekken inlichtingen', 'de na te noemen getuigen' (Onze Taal, 1937, p. 5).¹² Dat ze ook 'een zekere spanning in de volzin' teweeg kunnen brengen wordt terzijde opgemerkt, maar is geen onderwerp van taalverzorgende aandacht in *Onze Taal*.

Omschrijvingen van het werkwoord

De omschrijvingen van het werkwoord, ten slotte, kregen in de klassieke taalverzorgingspraktijk niet veel aandacht. Voor zover dat gebeurde werd dit verschijnsel benaderd vanuit de invalshoek van woordgebruik¹³ of zinslengte: korte formuleringen (werkwoorden) zijn in dat verband beter dan omschrijvingen met zelfstandig naamwoorden. Veering (1959a) bespreekt het verschijnsel ook in deze toonzetting, al blijkt in dit 'moderne' adviesboek al enige reserve ten opzichte van de norm:

Met een werkwoord bent u meestal beter af dan met een zelfstandig naamwoord; in ieder geval bent u korter: *de keuze vindt plaats door mij = ik kies; de meting geschiedt door de fabriek = de fabriek meet; bij mij bestond twijfel aan = ik twijfelde aan*. Ongetwijfeld zijn er situaties dat het zelfstandig naamwoord uw bedoeling beter weergeeft, maar controleer toch eens voor de veiligheid uw stijl. U hoeft geen wetboek te schrijven. (1959a, p. 24)

11 Vergelijk deze houding met die van Ritter (1939). In deze genregerelateerde publicatie waarin wél aandacht is voor stilistische keuzes van de schrijver, wordt gesteld dat 'ingwoorden leiden tot eentonigheid in de tekst van ambtenaren, wat het slaapverwekkende effect van de 'noodeloze verbredingen' (zie 3.1.) nog eens versterkt: 'Over deze jammerlijke pap wordt de saus gegoten van de monotonie der klankvorming. Aan woord en klankschakeering laat het ambtelijk stuk meestal alles te wensen. De uitgang '-ing', vereenigd met den passieven vorm beijveren zich om den ambtenaar, die wakker behoort te zijn, slaap-poeder in de oogen te strooien'. (1939, p. 109)

12 Het gaat hier om anonieme redactionele bijdragen, in die tijd van E. Elout of P.C. Smit. Zie ook De Jong en Burger (1991).

13 Bepaalde omschrijvingen van het werkwoord kunnen afgekeurd worden als germanisme (bv. 'raad inhalen', 'ter vervoeging stellen').

In de besprekingen van de substantivische onbepaalde wijs, de zelfstandig naamwoorden die de handeling uitdrukken, de intern verzwaarde naamwoorden/nominalisaties en de omschrijvingen van het werkwoord komt in de jaren 60 van de twintigste eeuw echter verandering. Door toedoen van Veering verliest de traditionele aanpak vanuit de puristische invalshoek in de kolommen van *Onze Taal* steeds meer terrein. Bij de behandeling en beoordeling van deze vier verschijnselen probeert Veering in toenemende mate aansluiting te zoeken bij ontwikkelingen van algemeen taalkundige of taalbeschouwelijke aard, en dan met name bij ontwikkelingen die te maken hebben met structuurveranderingen binnen het Nederlands.

Op die manier wordt het namelijk mogelijk om andere invalshoeken naar voren te brengen dan kwesties van goed of fout; het wordt mogelijk te laten zien dat oordelen over goed en fout bijstelling behoeven als gevolg van het feit dat taal een natuurlijke ontwikkeling kan doormaken. Hoewel Veering in zijn bijdragen voor *Onze Taal* alleen impliciet op deze mogelijkheid wijst, ligt het voor de hand dat hij met besprekingen van dergelijke natuurlijke ontwikkelingen in de taal aan zijn lezers het signaal wilde geven dat taalverandering niet per se hetzelfde is als taalverloedering. Interessant is, dat Veering bij deze beschouwingen regelmatig een cultuurkritische component betreft. Ondermeer daardoor trekt hij in de loop van zijn *Onze Taal*-bijdragen de behandeling van de vier verschijnselen, die in de traditionele taalverzorgingsbenadering grotendeels als zelfstandige kwesties werden gepresenteerd, steeds dichter bij elkaar. Deze ontwikkeling kan gezien worden als een vooraankondiging van de samenhang die Veering (1969a) met betrekking tot deze verschijnselen presenteert (zie 3.3).

De noemers waarmee Veering in zijn bijdragen in *Onze Taal* de vier besproken verschijnselen op een algemeen niveau met elkaar in relatie brengt, zijn de nauw aan elkaar gerelateerde processen van ‘substantivering’, ‘concentratie’ en ‘abstractie’. Deze processen hebben een taalkundige component, maar staan ook meer en minder impliciet in verband met ideeën over maatschappelijke ontwikkelingen. Een belangrijke rol speelt daarbij, getuige de literatuurverwijzingen, het werk van Korn (Korn, 1959) en in mindere mate dat van Wind (Wind, 1954).¹⁴

De positie van Korn (1959) stemt in hoge mate overeen met de gedachte die bij veel lezers van *Onze Taal* verondersteld kon worden: taalverandering is een vorm van taalverloedering. Meer specifiek benadert Korn (1959) ontwikkelingen in de richting van substantivering, concentratie en abstractie als een resultaat van de maatschappelijke ontwikkeling van de ‘Verwaltung’. Met deze ontwikkeling, het best te karakteriseren als een proces van steeds grotere bureaucratisering¹⁵, ontstaat voor de burgers een situatie waarin over hen beschikt wordt, en waarin ze steeds minder invloed hebben op de vormgeving van hun eigen bestaan. Daarnaast leidt

14

In Veering (1966) worden deze inspiratiebronnen explicieter beschreven.

15

De term ‘Verwaltungssprache’ wordt vaak vertaald als ‘taal van de overheid’ (vgl. Renkema, 1986).

‘Verwaltung’ er volgens Korn toe dat allerlei concrete kleinschalige onderdelen van het bestaan abstract en massaal worden. Met deze massificatie, overgeorganiseerdheid en verontmenselijking gaat een ‘Substantiveringstendenz’ gepaard. Concrete talige verschijnselen als de substantivering van infinitief, verbonominale constructies, vreemde woorden en woekering van ondoorzichtige samenstellingen maken volgens Korn deel uit van deze door maatschappelijke ontwikkelingen aangestuurde Tendenz.¹⁶

De benadering van Wind (1954) heeft de nodige raakvlakken met die van Korn (1959), in die zin dat zij het ontstaan van de zogeheten ‘substantievenstijl’ (Veering, 1963b) evenzeer in relatie met ‘de mechanisatie en de standaardisering en in het algemeen met de plaats der techniek in het maatschappelijk leven’ (1954, p. 20) bespreekt. In tegenstelling tot Korn spreekt Wind echter van een positieve ontwikkeling. De verhoging van de graad van abstractie, de motor achter het ontstaan van de substantievenstijl¹⁷, is volgens haar een teken van een ontwikkeling naar een hoger niveau. Een taal die niet (meer) werkt met veel precieze en concrete termen, maar met veel algemene termen waaraan dan bepalingen kunnen worden toegevoegd, is volgens Wind het instrument van meer ontwikkelde sprekers. Deze sprekers beseffen immers dat het heel wat efficiënter is om te werken met abstracte woorden dan met concrete woorden die vast verankerd zijn in het semantische veld. In het laatste geval zou dan namelijk voor iedere nieuwe term uitbreiding van het lexicon nodig zijn, terwijl dat in het geval van abstracte woorden veel minder nodig is. Door gebruik te maken van hun weinig gedifferentieerde betekenis en de context kunnen met behulp van abstracte woorden namelijk zonder veel extra moeite nauwkeurige nuances uitgedrukt worden: ‘De associaties, die het woord zelf niet wekt, moeten door andere middelen worden teweeggebracht.’ (1954, p. 13). Het ontstaan van ‘lege werkwoorden’ (*mots outils*) met een substantief is dus een teken van een verdere ontwikkeling van de taal.

Het is deze gedachtewereld die Veering in diverse bijdragen voor *Onze Taal* gaat gebruiken, in combinatie met wisselende taalkundige invalshoeken. Bij de bespreking van de intern verzwaarde naamwoorden/nominalisaties, de substantivisch gebruikte onbepaalde wijs, de ‘zelfstandige naamwoorden die de actie moeten omschrijven’ en de ‘zelfstandig naamwoorden-zin’ (omschrijvingen van het werkwoord) krijgen mogelijke correctheidsproblemen daardoor nog maar marginale aandacht. Daar staat weer tegenover dat Veering bij zijn observaties wel allerlei overwegingen over doelgroepen en genres betreft.

16 Korn zelf formuleert het verschijnsel op zijn bondigst aldus: ‘Der Zusammenhang mit dem Tatbestand, dass moderne industrielle oder technische Dingen serienhaft gefertigt, verteilt oder organisiert werden, zeigt sich in einem neuen substantivischen Verbalismus vom Typ ‘zur Durchführung, zur Wirksamkeit, zur Darstellung, zur Entscheidung bringen’ (Korn, 1967, p. 370).

17 De galliciste Wind spreekt in termen van de ‘style substantif’, en betreft daarbij naast allerlei structuurkenmerken van het Frans ook het verschijnsel van de ‘lege’ werkwoorden, bijvoorbeeld ‘faire impression’ voor ‘impressionner’ etc. (1954, p. 13). ‘Faire’ is een voorbeeld van een abstract woord.

Intern verzwaarde naamwoorden/nominalisaties

De intern verzwaarde naamwoorden/nominalisaties als ‘de op haar genomen arbeid’, ‘een eerlang te verschijnen Nederlandse editie’, ‘de door de gemeente op zich genomen verplichting’ etc. worden door Veering (1963a)¹⁸ in verband gebracht met een ontwikkeling in de taal die hij omschrijft als het langzaam verdwijnen van bijzinnen uit het ambtelijk en industriële Nederlands. Deze in de ogen van Veering dus domeingerelateerde ontwikkeling zorgt ervoor dat zelfstandig naamwoorden met bijvoeglijke bijzin meer en meer worden vervangen door één abstracter zelfstandig naamwoord. Dat abstractere zelfstandig naamwoord kan dan worden gebruikt als een term: ‘Met zulke woorden bouw je een begrippensysteem op. De man die loopt is een voetganger en de voetganger die over straat loopt is een verkeersdeelnemer; de man die lesgeeft is een leerkracht’ (1963a, p. 24). Onderdeel van dit proces is, dat bij het zelfstandig naamwoord bepalingen gebruikt gaan worden om de handeling die eerder in het werkwoord aangeduid werd, volledig op te vangen. ‘Denkers’, merkt Veering op, ‘noemen dit verschijnsel: substantivering, abstrahering, concentratie’ (1963a, p. 24).

Naar aanleiding van dit proces van invoegen van bepalingen besteedt Veering nu ook aandacht aan een mogelijk gevolg ervan. Hij bespreekt het probleem dat kan ontstaan als de zelfstandig naamwoorden door bepalingen intern te zeer verzwaard worden. ‘Als de spanning tussen lidwoord en zelfstandig naamwoord te groot wordt’, kan een bijzonder indrukwekkende en onbegrijpelijke stijl ontstaan (1963b, p. 38). Veering (1963b) geeft daarbij voorbeeld (1):

- (1) Het onderzoek berust op bestudering van alle details der door de arbeiders in twee opeenvolgende, niet gemist kunnende worden productiefasen uitgevoerde handelingen en der voor de meting van de benodigde tijd belangrijke arbeidsomstandigheden.

Substantivisch gebruikte onbepaalde wijs

Ook voor de behandeling van de substantivisch gebruikte onbepaalde wijs maakt Veering gebruik van een taalkundige analyse (Veering, 1959b). Hij brengt zijn lezers onder de aandacht dat de substantivische onbepaalde wijs een vorm is waarbij noch de tijd noch de persoon wordt uitgedrukt. Hierdoor moet deze vorm gezien worden als ‘onpersoonlijk’. Dit wordt gedemonstreerd met voorbeeldzinnen (2), (3) en (4), uit ambtelijke en technische teksten.¹⁹

¹⁸ Veering (1963a) is een kleine bijdrage in de zogeheten ‘vierkantjesrubriek’ van *Onze Taal*. Volgens De Jong en Burger (1991, p. 45) worden vanaf april 1952 alle (niet-ondertekende) redactionele stukken, waaronder de vierkantjesrubriek, door Veering geschreven.

¹⁹ Zeker bij de bespreking van de voorbeelden (3) en (4) is het weer opmerkelijk dat Veering de interne verzwaaring van de onbepaalde wijzen niet thematiseert: zijn bezwaar is expliciet niet dat deze voorbeelden ingewikkeld zijn.

- (2) Het hier plaatsen van rijwielen is verboden!
- (3) Het al of niet zich kunnen aanpassen aan het onvermijdelijk in levenspraktijk belemmerd worden door langdurige ziekte hangt af van het bewust aanvaarden en het persoonlijk beleven van de situatie.
- (4) Het niet mogen breken van de draad tijdens het opspoelen van de draad speelt een voorname rol bij het bepalen van de constructie die de voorkeur verdient.

Deze karakterisering van de substantivisch gebruikte onbepaalde wijs brengt Veering vervolgens in verband met een stilistisch probleem dat verbonden is aan een specifiek domein: vooral schrijvers van overheidsteksten hebben ermee te maken. Als dit type zelfstandig naamwoorden overvloedig gebruikt wordt, ontstaat namelijk een onpersoonlijke stijl:

Het valt ons op dat in de laatste jaren de onbepaalde wijs als zelfstandig naamwoord een onevenredig grote plaats gaat krijgen in de ‘officiële stijl’. Het is alsof men bang is voor een zin waarin een daad wordt uitgedrukt; de persoon en de actie worden uit de zin getild en de koele, zakelijke, onaantastbare onbepaaldheid komt ervoor in de plaats. (1959b, p. 49)²⁰

Dit geldt vooral als dit overmatig gebruik de onbepaalde wijzen betreft van werkwoorden die bewegingen, daden en gebeurtenissen omschrijven. Dan ontstaat een stijl die ‘grijselig vaag en pruisisch militair’ is (1959b, p. 49). Via deze karakterisering van de onbepaalde wijs als verontpersoonlijkt of in ieder geval onpersoonlijk, legt Veering (1959b) dan de verbinding met ‘substantivering’ en ‘abstrahering’ en daarmee weer met de maatschappelijke ontwikkelingen zoals die in Korn (1959) werden beschreven.

Zelfstandig naamwoord dat de actie moet omschrijven

Ook de afleiding, omschreven als het zelfstandig naamwoord dat de actie moet omschrijven, krijgt in handen van Veering een moderne behandeling. Hiervoor bouwt hij in zijn bijdragen voor *Onze Taal* voort op analyses die hij al eerder heeft ontwikkeld voor zijn bijdrage aan een adviesboek over de taal van ambte-

²⁰ Deze visie op de onbepaalde wijs als zelfstandig naamwoord, inclusief de gedachte dat negatieve effecten vooral te wijten zijn aan het voorkomen van onevenredig grote aantallen hiervan, heeft Veering bijna woordelijk herhaald in zijn bijdrage voor het adviesboek *Schriftelijk Rapporteren* (Veering, 1961, 1962 [C2]), onder de paragraaf ‘persoonlijke of onpersoonlijke stijl’: ‘Probeer te vermijden dat de onbepaalde wijs als zelfstandig naamwoord – *het produceren* vindt plaats - een onevenredig grote plaats in uw stijl gaat krijgen’ (1962, p. 102). Nieuw is alleen dat Veering nu het oordeel ‘verstarring’ hecht aan de voorbeeldzinnen (2), (3) en (4). ‘Verstarring’ ontstaat door het ontbreken van persoon en actie. Deze term wordt ook elders in die tijd gebruikt als een woord dat het ontbreken van een persoonlijke toon aanduidt (zie bv. Moerdijk & Sluimer, 1969).

naren (Veering, 1961, 1962 [C2]). De ‘ingwoorden’ worden hierin²¹ op één lijn gesteld met andere typen zelfstandig naamwoorden, en in verband gebracht met formuleerkeuzes die schrijvers (i.c. ambtenaren) moeten maken. Daarmee behandelt Veering het gebruik van afleidingen vooral als een modern stilistisch probleem²² (zie 3.1.), waarbij schrijvers hun keuzes moeten afwegen in relatie met de grotere abstractiegraad van dit type zelfstandig naamwoorden. Kernpunt van de bespreking is dan ook de vraag onder welke omstandigheden schrijvers zouden kunnen kiezen voor een dergelijk zelfstandig naamwoord in plaats van een werkwoord.²³ Aan de orde komen gevallen waarin de handeling wordt opgevangen in een zelfstandig naamwoord om zo juist de nadruk te leggen op die handeling. Bijvoorbeeld:

(5) De definitieve ijking geschiedt door de fabriek

Dit voorbeeld, net als de voorbeelden (2) en (3) komt terug in een bespreking van beide typen zelfstandig naamwoorden in de kolommen van *Onze Taal* (Veering, 1963b). In veel gevallen, zo betoogt Veering, is een zelfstandig naamwoord te prefereren boven een werkwoord, ook al is in het algemeen een werkwoord korter dan een omschrijving met een zelfstandig naamwoord. Specifiek noemt Veering gevallen als ‘de adviseur draagt zorg voor de beoordeling van de ambtenaar’. Hij betoogt dat zo’n zin niet klakkeloos veranderd moet worden in ‘de adviseur beoordeelt de ambtenaar’, want ‘beoordeling’ is hier een *taak*, een *functie*, in voorschriften gereguleerd, waartoe de adviseur is aangesteld. ‘De beoordeling is hier een proces, een werkwijze, niet een actie zoals die wordt uitgedrukt in: hij beoordeelt’ (1963b, pp. 37/38).

De notie ‘verhoging van de abstractiegraad’ wordt voor wat betreft afleidingen en meer in het algemeen zelfstandig naamwoorden dus sterk verbonden aan domeingerelateerde keuzes in wetenschappelijke en overheidsteksten (Veering, 1961, 1962 [C2], 1963b). In wetenschappelijke teksten moeten deze keuzes, zo stelt Veering, vaak positief uitvallen: er zijn hier omstandigheden (onderwerp, genre, doel) waaronder onbepaalde wijzen en ‘ingwoorden’ juist in verband met hun abstracte karakter functioneel zijn. Ze moeten dan niet worden omgezet in

21 In het verlengde van Veering (1959a).

22 Hij is daarin niet de enige. Ook al in de kolommen van *Onze Taal* verbindt Bakker (1964) deze constructies aan ‘expertinees’, met de bijbehorende connotaties van vaagheid en het ontduiken van verantwoordelijkheid. Daarmee lijken de ‘ingwoorden’ al vroeg te behoren tot het domein van de ambtenaren.

23 In Veering (1959b) stelt Veering ook al dat ook onbepaalde wijzen als zelfstandig naamwoord op zichzelf genomen uitstekend in het Nederlands gebruikt kunnen worden. Veering ondersteunt dit oordeel met het voorbeeld ‘de kunst van het beminnen’, een voorbeeld dat nog in heel veel adviesboeken zal terugkeren.

werkwoorden²⁴: ‘de wetenschap registreert en rangschikt begrippen: spanning, bepaling, vervorming, werking, vertraging, verhitting, afkoeling, het zijn woorden die verschijnenselen ordenen en niet acties beschrijven. Hetzelfde geldt voor woorden als: relatie, energie, temperatuur, gewicht’ (Veering, 1963b, p. 38). Vaak gaat het hierbij met name om vaktaal als (6)

- (6) voor de **voortplantingssnelheid** van de breuk is weinig **energie** nodig doordat de **kerfwerking** verontrustend is²⁵[vet van Veering]

Maar waar het gaat om overheidsteksten valt de beoordeling van het gebruik van zelfstandige naamwoorden negatiever uit.²⁶ Veering signaleert voor dit genre het gevaar dat gebruik van het besproken type zelfstandig naamwoorden zou kunnen uitmonden in formuleringen als (7).

- (7) De beide ministers zijn bij hun onderhandeling tot de constatering van hun in bijna alle kwesties aanwezige overeenstemming gekomen; een paar punten behoeven nog opheldering.

Formuleringen als (7) zijn te beschouwen als een deplorabel eindstation van een abstraherende ontwikkeling vanuit ‘levende’ zinnen als (7a), via diverse tussenstations als (7b,c):

- (7a) De beide ministers hebben in hun gesprek kunnen constateren dat ze het eens zijn over bijna alle kwesties; een paar punten moeten nog worden opgehelderd.
- (7b) De beide ministers hebben in hun onderhandeling kunnen constateren dat ze het eens zijn over bijna alle kwesties; een paar punten moeten nog worden opgehelderd.
- (7c) De beide ministers zijn bij hun onderhandeling tot de constatering gekomen dat ze het eens zijn over bijna alle kwesties; een paar punten moeten nog worden opgehelderd.

Met formuleringen als (7), zo becommentarieert Veering, ‘is de zin de ingdood gestorven en daarmee is hij rijp voor het communiqué.’ (1963b, p. 39). Met deze

²⁴ Hoezeer Veering bezig is afstand te nemen van de ‘zuiver taalgebruik-ideologie’ blijkt hier als hij besmuikt stelt dat men ook te ver kan gaan met ‘de stijllessen’. Met deze term verwijst hij naar de opvatting waarin goede stijl gelijk is aan zuiver gebruik van de grammatica, en niet een zaak is van formuleerkeuzes.

²⁵ Dit voorbeeld maakt nog eens duidelijk dat voor Veering woorden als ‘voortplantingssnelheid’ en ‘energie’ dezelfde karakteristiek hebben als een afleiding als ‘kerfwerking’. Het gaat hem dus hier niet exclusief om afleidingen, maar om ‘abstracte woorden’.

²⁶ Veering benadert het idee van functionaliteit hier vooral cynisch: ‘sommigen moeten beroepshalve wel eens lettergrepen bieden in plaats van gedachten: zij moeten communiqués opstellen over zaken waarover niets te zeggen is of waarover niets gezegd kan worden’ (1963b, pp. 38/39)

negatieve beoordeling van met name overheidstaal leunt Veering weer op de analyse van Korn (1959).

Zelfstandig naamwoordzin of omschrijving

Via de relatie met de zelfstandig naamwoorden brengt Veering ook de zelfstandig naamwoordzin of omschrijving in verband met de ontwikkeling naar een hogere graad van abstractie. Ten opzichte van de behandeling van zinnen als 'de ambtenaar verricht de beoordeling' (Veering, 1963b) verandert daarbij wel het accent van de bespreking. Onder invloed van een nieuwe taalkundige inspiratiebron - Von Polentz (1963) - plaatst Veering de verdediging van dit soort zinnen nu binnen het raamwerk van de ontwikkeling van synthese naar analyse. Dit is een ontwikkeling die veel Indo-Europese talen vanaf het Gotisch door zouden maken (Veering, 1964). Dit nieuwe kader plaatst de zelfstandig naamwoordzin als analytische constructie binnen een algemene structuurverandering van het Nederlands, maar leidt er ook toe dat het aangrijpingspunt voor de analyse verandert. De zelfstandig naamwoordzin is nu niet meer in de eerste plaats een verschijnsel waarbij bepaalde zelfstandig naamwoorden een bepaald effect hebben, maar een verschijnsel dat behoort tot de groep 'omschrijvingen met hulpwerkwoorden'. Als omschrijvingen hebben constructies als 'een beoordeling verrichten' verwantschap met andere analytische constructies als 'hij klopte *telkens*', 'hij *bleef* maar kloppen', 'ik *loop* te fluiten', 'dat *valt* te bezien'. Ze brengen 'een bepaalde schakering in het door het hulpwerkwoord aangeduide begrip aan[...]' (1964, pp. 25/26). Deze benadering leidt ertoe dat de nadruk nu komt te liggen op de bijdrage die omschrijvingen als 'ten uitvoer brengen' versus 'uitvoeren' leveren aan de schakering en daarmee de aanscherping en nuancering van betekenissen. Daarbij noemt Veering ook een bepaald effect van waardigheid, dus toonzetting: een minister kan zo een machine 'in werking brengen' (in plaats van 'aanzetten') en men kan zijn 'deelneming tot uiting brengen'.

Veering vat zijn positie uit Veering (1963b) en Veering (1964) samen met de stelling dat de 'stijl met zelfstandige naamwoorden' (1964, p. 26) voordelen kan hebben als gevolg van de mogelijkheid tot abstractie ('hij doet de beoordeling') *en* de mogelijkheid tot schakering ('hij neemt in beschouwing').

Samenvattend: onder de noemers 'substantivering', 'concentratie' en 'abstractie' brengt Veering in zijn bijdragen in *Onze Taal* de vier besproken verschijnselen op een algemeen niveau met elkaar in relatie, meer en minder impliciet in verband met ideeën over samenhang met maatschappelijke ontwikkelingen. Tegelijkertijd gebruikt hij meer strikt taalkundige of talige noties met betrekking tot structuurveranderingen binnen het Nederlands als kapstok voor zijn beschouwingen over het dynamische karakter van taal. Bovendien trekt hij het element van specifieke domeinen, en dan vooral die van wetenschappelijke en overheidsteksten, bij de bespreking van oude taalverzorgingsthema's. Op deze manier kan hij een visie op

stijl naar voren brengen die rekening houdt met communicatieve doelmatigheid, en deze verbinden aan het gebruik van substantiveringen, afleidingen, verbonominale constructies en intern verzwaarde nominalisaties/naamwoorden. Daarmee plaatst hij de oude thema's in een wat breder verband en kan hij de aandacht van de lezers van *Onze Taal* weg geleiden van purisme naar een opvatting van taalverzorging die wat meer in de taalkundige inzichten van de tijd is ingebed. Zo kan de blik uiteindelijk meer gericht zijn op 'stijlwaarde in het algemeen' (1966, p. 65).²⁷

In algemene zin weerspiegelen de artikelen in *Onze Taal* zo de positiebepaling van Veering ten opzichte van de taalverzorging. In concrete zin leveren zijn analyses elementen en aandachtspunten op die een duurzame rol hebben gekregen binnen de benadering van naamwoordstijl vanaf Veering (1969a): de invloed van 'overvloedig gebruik', de rol van 'lege werkwoorden', het probleem van de interne verzwaaring van zelfstandig naamwoorden, de mogelijkheid tot het aanbrengen van schakeringen en nuanceringen in betekenissen, en de effecten van 'abstrahering'.

In hoeverre de cultuurkritische component, in de vorm van met name Korn (1959) en Wind (1954), hierbij voor Veering van werkelijk diepgaande invloed is geweest, is minder duidelijk. Uit de bespreking van de diverse motieven voor taalverzorging in zijn dissertatie (Veering, 1966) blijkt dat Veering het belang van die relatie zeker ziet, maar een ambivalente houding heeft met betrekking tot de vraag hoe die relatie precies geduid moet worden. Symphatiserend is bijvoorbeeld zijn bespreking van 'die vorm van taalverzorging en cultuurverzorging waarvan het motief wellicht het best is samen te vatten in het begrip 'streven naar zindelijkheid' (1966, p. 30). Exponent van deze richting is de Amerikaanse school van taalverzorging. Deze richt zich op het sociale element van taalgebruik en zet in op de gedachte dat veel maatschappelijke moeilijkheden en spanning het gevolg zijn van verkeerd taalgebruik. Wetenschappelijke inzichten uit de 'praktische taalkunde' (1966, p. 32) en met name de semantiek moeten volgens deze richting veel misverstanden uit de weg kunnen ruimen.²⁸ Uit Veerings bespreking van deze school blijkt vervolgens vooral dat hij de doelstellingen van deze richting zinvoller vindt dan de invalshoek van spreekwoordelijke puristen:

Nu is het wat boud, dit streven naar 'zindelijkheid' gelijk te schakelen met taalverzorging. Toch moet men aannemen dat men zich tot taalverzorging aangetrokken kan voelen, niet door het plezier van gelijk te krijgen in een of andere kwestie, maar om het instrument van de menselijke omgang, de taal, te verbeteren. Vooral degenen die in hun dagelijks werk gesprekken en vergaderingen met medewerkers of ondergeschikten

27 Deze uitdrukking gebruikt Veering (1966) bij een goedkeurende bespreking van een aantal cursussen in technisch schrijven aan de technische hogescholen, die uitgaan boven het behandelen van taal- en spelfouten.

28 Veering (1966) verwijst naar publicaties als Chase (1950) en Hall (1950).

moeten leiden, weten welke kwade gevolgen (bewust of onbewust) onzindelijk taalgebruik kan hebben. Er is veel oppervlakkigheid in taalgebruik, juist als een bijzonder scherpe formulering op haar plaats ware geweest. Wie niet oppast, trekt uit een enkel woord verkeerde gevolgtrekkingen, onwaardige veralgemeningen; men gebruikt 'geladen' woorden zonder te beseffen dat de gevoelswaarde bij de hoorders zo verschillend kan zijn; men redeneert in zwart-wit-tegenstellingen: als iets niet goed is, moet het slecht zijn'. (1966, pp. 31/32)²⁹

Ten opzichte van de meer negatieve benaderingen van taalverzorging, dus benaderingen die taalkritiek verbinden aan cultuurkritiek, toont Veering zich op zijn minst ambivalent. Het is volgens hem nodig cultuurkritische connotaties serieus te nemen, al was het maar omdat het vaak moeilijk is de scheidslijn te trekken tussen ontwikkelingen in de taal en ontwikkelingen in de maatschappij:

Nauw verweven met deze weerstand tegen taalmisbruik en daarmee tegen de maatschappij die dit misbruik toelaat, kan de kritiek op normale taalontwikkelingen zijn. Het is echter niet altijd even gemakkelijk, een onderscheid te maken tussen kritiek op de maatschappij en kritiek op de taal die door enkelen aan de taalgemeenschap als voorbeeld wordt opgedrongen. (1966, p. 28)

Maar daarbij kiest hij ook voor de nodige distantie. Opmerkelijk is dat Veering (1966) de meest distantiërende bespreking reserveert juist voor die stromingen waar een publicatie als Korn (1959) bij hoort. In 1966 deelt Veering Korn (1959) in bij die vormen van 'conserverende verzorging van de taal' (1966, p. 27) waarbij men zich verzet tegen nieuwe verschijnselen in het taalgebruik omdat die als een achteruitgang in de beschaving worden gezien.³⁰ Veering merkt op dat taalkritiek en cultuurkritiek hier teveel door elkaar lopen. Uiteindelijk verwoordt Veering de meeste distantie ten aanzien van de cultuurkritische raakvlakken rond het fenomeen 'abstractie', 'onbepaaldheid' en 'analytische uitdrukkingsvorm' – precies de raakvlakken die een grote rol spelen in Veerings behandeling van afleidingen, substantiveringen, verbonominale constructies en intern verzwaarde nominalisaties in *Onze Taal*.³¹

29 Voor een uitgebreide bespreking van de belangrijke rol van Veering bij het 'verlossen' van *Onze Taal* van de germanismenjacht en andere puristische preoccupaties: De Jong en Burger (1991).

30 Onder deze groep schaaft Veering (1966) ook Orwell (1946 /1968) – een publicatie die desalniettemin een rol zal spelen in Veering (1969a).

31 Veering beweegt zich voortdurend in het spanningsveld tussen gecharmeerdheid van cultuurkritische noties en een uiteindelijke distantie ervan. Vergelijk ook De Jong (2007) waarin vermeld wordt dat Veering in de jaren vijftig van de twintigste eeuw lezingen heeft gegeven waarin het taalkarakter van het Duits en het Nederlands in relatie wordt gebracht met het volkskarakter van Duitsers en Nederlanders. Later (jaren 60) relateert hij dat sterk.

Het is met andere woorden mogelijk dat met name de cultuurkritische verbanden die impliciet en expliciet figureren in Veerings artikelen over de vier besproken verschijnselen, vooral hebben gediend als aardige aangrijpingspunten en invalshoeken voor de diverse, in essentie toch populariserende bijdragen. Misschien hebben ze zelfs mede gefunctioneerd om de overwegend puristisch ingestelde lezers van *Onze Taal* toch ook een herkenbaar thema aan te bieden.³² Dat hun aanwezigheid in de *Onze Taal*-artikelen vooral van praktisch retorische aard is, zou ook kunnen blijken uit het feit dat andere inspiraties in deze artikelen eveneens al aanwezig zijn, maar niet worden gethematiseerd. In Veering (1963a) en Veering (1963b) verraden bijvoorbeeld opmerkingen over de toenemende frequentie van abstracte woorden als ‘factor’, ‘element’, ‘mate’, ‘graad’, en het type voorbeelden dat wordt gebruikt, de lectuur van publicaties als Quiller-Couch (1946) en Orwell (1946/1968).³³ Deze inspiratie wordt in Veering (1969a) opeens *wel* prominent opgevoerd. Dit versterkt de gedachte dat dit type inspiratiebron vooral interessant is geweest als breder kader waarbinnen bepaalde taalkwesties op een aantrekkelijke manier aan de lezers van *Onze Taal* konden worden aangeboden. Dat deze voorliefde voor bredere verbanden daarbij wel van verstrekkende invloed is geweest op de manier waarop het verschijnsel ‘naamwoordelijke stijl’ is ingebed in Veering (1969a), komt in 3.3 aan de orde.

3.3 Het stervende werkwoord

Zoals al opgemerkt, doet in Veering (1969a) de term ‘naamwoordelijke stijl’ zijn intrede. Met behulp van deze term brengt Veering de afleiding, substantivering, intern verzwaarde naamwoorden/nominalisaties en omschrijvingen nu expliciet samen als verschijnselen die onderdeel zijn van één en hetzelfde fenomeen, en dan nog weer samen met een aantal andere verschijnselen. Dit is mogelijk omdat de noemer ‘naamwoordelijke stijl’ nog breder en algemener van aard is dan de noemers ‘concentratie’, ‘abstractie’ en ‘substantivering’. Merk op dat de *term* ‘naamwoordelijke stijl’ herinneringen oproept aan de term ‘substantievenstijl’ die in Veering (1963b) gebruikt wordt voor naamwoordelijke omschrijvingen van het werkwoord.³⁴ De noemer ‘naamwoordelijke stijl’ dekt in Veering (1969a) echter een fenomeen dat veel omvattender is. De betekenis van ‘naamwoordelijke stijl’ is te karakteriseren als een overmaat aan zelfstandig naamwoorden in een zin, waardoor de verhouding zelfstandig naamwoord-werkwoord in de zin uit balans raakt. Aan deze verstoorde balans worden twee effecten verbonden, die Veering overigens

32 Taalverloedering = cultuurverloedering.

33 Vergelijk bijvoorbeeld de ‘Eerste Regel’ om abstract proza te voorkomen uit Quiller-Couch’ cursus *First Aid to writing*: ‘Whenever in your reading you come across one of these words, *case, instance, character, nature, condition, persuasion, degree* – whenever in writing your pen betrays you to one or another of them - pull yourself up and take thought’ (Quiller-Couch, 1946, p. 65).

34 Nog sterker lijkt deze term op de term ‘nominaler Umschreibungen’ uit Daniëls (1963), een belangrijke inspiratiebron in Veering (1969a). Ook deze term verwijst specifiek naar de constructie van de omschrijving.

nadrukkelijk voor rekening van anderen laat: ‘Er zijn taalmeesters die deze stijl te vuur en te zwaard bestrijden. Zij wijzen op de overwoekering van de zin door de substantieven en op de verslapping van de uitdrukkingswaarde ten gevolge van de terugdringing van de werkwoorden’(1969a, p. 53).³⁵

Deze brede karakterisering van ‘naamwoordelijke stijl’ en de effecten die eraan verbonden zijn ontleent Veering niet aan een taalkundige bron, maar aan een cultuurkritische stroming die de overmaat van zelfstandige naamwoorden in een zin verbindt aan bepaalde negatief te beoordelen maatschappelijke ontwikkelingen. Veering verbindt dus, net als in eerdere artikelen, de bespreking van talige verschijnselen aan een breder, maatschappelijk gerelateerd perspectief – maar dit perspectief is een ander dan hij eerder heeft gebruikt. Daarnaast werkt hij een oude interesse nogmaals uit: hij gebruikt deze nieuwe brede noemer ‘naamwoordelijke stijl’ tegelijkertijd om diezelfde talige kenmerken te behandelen als onderdeel van de stijl van wetenschappelijke teksten. De brede noemer ‘naamwoordelijke stijl’ heeft dus een dubbele functie: hij verleent eenheid aan een aantal uiteenlopende talige verschijnselen, en hij scheidt de mogelijkheid om in het bestek van één artikel een aantal uiteenlopende stilistische eigenschappen van een bepaald genre te bespreken. Cruciaal daarbij is het onderscheid dat Veering maakt tussen gemotiveerde en ongemotiveerde naamwoordelijke stijl.

Veering houdt zijn lezers voor dat naamwoordelijke stijl zoals die wordt beschreven binnen de cultuurkritische stroming, in feite ongemotiveerde naamwoordelijke stijl is, en dat de naamwoordelijke stijl zoals die voorkomt in wetenschappelijke teksten beschouwd moet worden als gemotiveerde naamwoordelijke stijl. In een retorisch gezien gewaagde tournure gebruikt Veering (1969a) dus een inherent negatief verschijnsel als unificerend begrip, en probeert hij dit verschijnsel van zijn negatieve lading te ontdoen (en dus te introduceren als neutraal fenomeen) ten behoeve van de beschrijving van stilistische eigenschappen van in ieder geval één genre. In de rest van deze paragraaf zal ik eerst wat meer in detail laten zien hoe dit in zijn werk gaat (3.3.1); vervolgens bespreek ik welke gevolgen dit heeft gehad voor de stand van zaken zoals die in hoofdstuk 2 is uiteengezet (3.3.2).

3.3.1 een nieuwe invalshoek

Het karakter van de nieuwe invalshoek die Veering (1969a) heeft gekozen met de introductie van het ‘Algemeen gemiddelde Europees’ verschijnsel van de naamwoordelijke stijl wordt onmiddellijk duidelijk door de drie lange voorbeeldfragmenten waarmee het artikel opent, en de manier waarop deze voorbeeldfragmenten besproken worden. Steeds spitst het commentaar zich toe op de *hoeveelheid* zelfstandige naamwoorden ten opzichte van de werkwoorden, en niet meer op de afzonderlijke eigenschappen van zelfstandige naamwoorden zoals dat gebeurde in

eerdere artikelen. Illustratief is de bespreking van het lange voorbeeldfragment waarmee het stuk opent:

Vijf hoofdzinnen, géén bijzinnen, te zamen een 150 woorden, waarvan 46 zelfstandige naamwoorden (daarbij inbegrepen *het stimuleren* enz.) en slechts 7 vervoegde werkwoorden (niet bijzonder expressieve: *worden, leggen, zijn, brengen, bieden, kunnen*). (1969a, p. 53)

Het commentaar op het tweede voorbeeldfragment is vergelijkbaar. Bij de bespreking van (8):

- (8) De door de boorploegen te verrichten boringen moeten ten dele worden beschouwd als behorende tot het onderzoek, namelijk verkenning van de ondergrond mede ten behoeve van de interpretatie van de uitkomsten van de geo-elektrische metingen, het inrichten van putten voor het waarnemen van stijghoogten van het grondwater en het nemen van monsters van het grondwater.

grijpt Veering niet de gelegenheid aan om te wijzen op de aanwezigheid van een aantal thema's uit de afgelopen jaren (ingwoorden, onbepaalde wijs, omschrijvingen van het werkwoord, en intern verzwaarde nominalisaties³⁶), maar zet hij in op de verstoorde balans tussen naamwoorden (zonder verder onderscheid) en werkwoorden: 'zesenvijftig woorden, één gezegde (*moeten worden beschouwd*), zestien zelfstandige naamwoorden' (1969a, p. 53).

De inspiratiebron voor deze benadering komt uit een stroming die in Veering (1966) nog is neergezet als een negatieve benadering die taalontwikkelingen gelijkstelt aan taalverval. De invloed van deze stroming, vertegenwoordigd door Quiller-Couch (1946)³⁷ en Orwell (1946/1968), blijkt al uit het feit dat Veering naamwoordelijke stijl verder uitlegt met behulp van voorbeelden van Quiller-Couch en Orwell (Veering, 1969a, p. 54). Eerst geeft hij Quiller-Couch' badinerende naamwoordelijke herschrijving van een bekende regel van Shakespeare:

- (9) To be or not to be, that's the question.
(10) To be, or the contrary? Whether the former or the latter be preferable would seem to admit of some difference of opinion.

36 Later in het artikel zullen deze verschijnselen, net als andere verschijnselen die in de drie voorbeeldfragmenten aanwezig zijn, wel uitgebreid aan de orde komen. Dan als eigenschappen van wetenschappelijke taal.

37 Dit boek bevat een verzameling colleges van deze hoogleraar Engelse Letterkunde van Cambridge University, uitgesproken in 1913.

Vervolgens citeert hij Orwells naamwoordelijke herschrijving (12) van een zin uit het boek *Prediker* (11):

- (11) I returned and saw under the sun, that the race is not to the swift, nor the battle to the strong, neither yet bread to the wise, nor riches to men of understanding, nor yet favour to men of skill: but time and chance happeneth to them all.
- (12) Objective consideration of contemporary phenomena compels the conclusion that succes or failure in competitive activities exhibits no tendency to be commensurate with innate capacity, but that a considerable element of the unpredictable must invariably be taken into account.

Veeing (1969a) gebruikt dus publicaties die hij al lang kent en al eens eerder, zij het impliciet, als inspiratiebron heeft gebruikt (zie 3.2), maar laat zich nu veel sterker dan bij eerdere gelegenheden door deze publicaties beïnvloeden.³⁸ In het bijzonder oriënteert Veeing zich hierdoor op een nieuwe, heel algemene benadering van het concept 'abstract', zoals blijkt bij een nadere bestudering van de beide inspiratiebronnen.

Quiller-Couch (1946) benoemt het gewraakte concept niet specifiek in termen van het voorkomen van (teveel) naamwoorden, maar hij gebruikt hiervoor de term 'Jargon'.³⁹ Deze term is in de Angelsaksische context sterk verbonden aan naamwoorden, omdat de term voornamelijk verwijst naar vaktaal en andere vocabulairekwesties (Gowers, 1987; Zinsser, 2006). Bij sterk overdreven gebruik, vooral met het vooropgezette doel om andere taalgebruikers buiten te sluiten, wordt wel de term '(a verbal barricade of) jargonistic babble' gebruikt (Cheney, 1983, p. 191). Quiller-Couch gebruikt de term in een nog algemenere betekenis die het beste vertaald kan worden met 'koeterwaals'.⁴⁰ Hiermee wordt een bepaalde vorm van omslachtig, leeg, abstract en vaag taalgebruik gemunt, waarvan de twee voornaamste talige kenmerken zijn: 'that it uses circumlocution rather than short, straight speech' (1946, p. 64) en 'that it habitually chooses vague woolly abstract

38 Zie ook de gelijkenis tussen Veeings bespreking van de voorbeeldfragmenten uit Veeing (1969a) - aan het begin van deze paragraaf - en de manier waarop Orwell zijn herschrijving van het *Prediker* fragment becommentarieert: 'The first [originele versie uit *Prediker*] contains 49 words but only 60 syllables, and all its words are those of everyday life. The second [Orwells herschrijving] contains 38 words of 90 syllables: 18 of its words are from Latin roots, and one from Greek' (1946/1968, p. 133).

39 Het 'Shakespeare-voorbeeld' komt uit het vijfde college van Quiller-Couch, *Interlude: on jargon* (1946: 62-76).

40 Vergelijk de derde omschrijving uit de Oxford English Dictionary: 'Unintelligible or meaningless talk or writing; nonsense, gibberish. (Often a term of contempt for something the speaker does not understand.)'. Volgens Wales (1989) is 'jargon' van oorsprong een Oudfrans woord voor vogelgezang. Chaucer gebruikte de term om onbegrijpelijke menselijke taal mee aan te duiden. Wales geeft aan dat 'jargon' zowel kan verwijzen naar 'technisch' taalgebruik als naar het met opzet manipuleren van woordkeuze voor het bereiken van effecten als 'obfuscation, pomposity or mere verbosity' (1989, p. 266).

nouns rather than concrete ones' (1946, p. 64). Dit 'Jargon' krijgt een uitgebreide beschrijving aan de hand van voorbeelden uit de journalistiek en de literatuur (waaronder dus Shakespeare), met een nauwelijks taalkundig op te vatten bespreking in termen van, bijvoorbeeld, 'cacophony' of 'foggy wording'. Belangrijk is dat uit deze besprekingen blijkt dat omslachtigheid en indirectheid ('circumlocution') vooral neerkomt op overvloedig gebruik van voorzetseluitdrukkingen, herhalingen, latijnse woorden en vergezochte synoniemen of omschrijvingen. Belangrijk onderdeel van 'Jargon' is voorts, zo blijkt uit de bespreking, 'the fog and cotton wool of abstract terms' (1946, p. 70). Zij zijn behulpzaam bij het creëren van een vage en ongrijpbare tekst.

Quiller-Couch verbindt ook een wat verder reikend effect aan 'Jargon':

So long as you prefer abstract words, which express other men's summarised concept of things, to concrete ones which lie as near as can be reached to things themselves and are the first-hand material for your thoughts, you will remain, at the best, writers at second hand. If your language be Jargon, your intellect, if not your whole character, will almost certainly correspond. (1946, pp. 74/75)

Deze visie stemt in veel opzichten overeen met die van Orwell (1946/1968). Ook in dit werk wordt gefulmineerd tegen abstracte taal, volgens Orwell vooral aanwezig in politiek proza:

As soon as certain topics are raised, the concrete melts into the abstract and no one seems able to think of turns of speech that are not hackneyed: prose consists less and less of *words* chosen for the sake of their meaning, and more of phrases tacked together like the sections of a prefabricated hen-house. (pp. 129/130)

Dergelijk proza ontstaat als gevolg van talige verschijnselen als dode metaforen, betekenisloze woorden ('romantic', 'vitality', 'fascism', 'freedom'), deftige synoniemen⁴¹, en 'operators, or verbal false limbs' (1946/1968, p. 130). Onder deze paraplus blijken veel verschillende talige verschijnselen te schuilen die globaal genomen overeenstemmen met de verschijnselen die Quiller-Couch opvoert:

The keynote is the elimination of simple verbs. Instead of being a single word, such as *break, stop, spoil, mend, kill* the verb becomes a *phrase*, made up of a noun or adjective tacked on to some general-purpose verb such as *prove, serve, form, play, render*. In addition, the passive voice is wherever possible used in preference to the active, and noun

41

In de Engelse situatie gaat het dan vooral om synoniemen uit het Latijn of Grieks.

constructions are used instead of gerunds (*by examination* instead of *by examining*). The range of verbs is further cut down by means of the *-ize* and *de-* formations, and banal statements are given an appearance of profundity by means of the *not un-* formation. Simple conjunctions and prepositions are replaced by such phrases as *with respect to*, *having regard to*, *the fact that*, *by dint of*, *in view of*, *in the interests of*, *on the hypothesis that*; and the ends of sentences are saved from anticlimax by such resounding commonplaces as *greatly to be desired*, *cannot be left out of account*, *a development to be expected in the near future*, *deserving of serious consideration*, *brought to a satisfactory conclusion* and so on and so forth.’ (Orwell 1946/1968, pp. 130/131)

Al deze talige verschijnselen vormen samen de ‘catalogue of swindles and perversions’ (1946/1968, p. 133) die Orwell demonstreert met zijn herschrijving van het voorbeeld uit het boek *Prediker*. Orwell benadrukt daarbij nog eens (1946/1968, p. 133) dat zijn herschrijving bedoeld is te illustreren wat het verschil is tussen ‘concrete illustrations’ als ‘race’, ‘battle’ en ‘bread’ en ‘vague phrases’ als ‘success or failure in competitive activities’. Zijn hoofdbezwaar is de aanwezigheid van abstracte, lege taal. Daarin stemt hij dus overeen met het bezwaar dat Quiller-Couch heeft tegen ‘Jargon’.

De keuze voor deze Angelsaksische invalshoek illustreert andermaal dat Veering ten behoeve van zijn populariserende artikelen niet alleen gemakkelijk taalbeschouwende literatuur hergebruikt, maar ook gemakkelijk van invalshoek wisselt. Zoals eerder is het verloop van zijn belangstelling te volgen via literatuurverwijzingen. De verminderde invloed van Korn (nu alleen nog als taalmeester aanwezig in een voetnoot⁴²) houdt ongetwijfeld verband met de lectuur van Daniels (1963), aanwezig als literatuurverwijzing. Dit wordt ook duidelijk uit de uitspraak in Veering (1969a), dat Korn’s kritiek op de ‘Infinivitomanie’ (door Veering nu gelijkgesteld aan, of in ieder geval geschaard onder ‘naamwoordelijke stijl’) ‘meeslepend [is] geschreven en als cultuurkritiek boeiend; taalkundig evenwel is veel aan te merken op zijn beschouwing’ (1969a, p. 59). Deze uitspraak is gegrond op Daniels’ genuanceerde en neutrale bespreking van naamwoordelijke omschrijvingen en bijbehorende substantiveringen, en zijn kritiek op het geklaag over ‘das Sterben des Zeitwortes’ (1963, p. 9)⁴³ zoals dat door veel Duitse grammatici (waaronder Korn) ten beste wordt gegeven. Daniels (1963) ontzenuwt verder Korn’s ideeën over nominale omschrijvingen als teken van de vertechnologiseerde tijd, door te laten zien dat nominale omschrijvingen al vanaf de tijd van Luther onderdeel zijn van stijlkritiek.

42 Veering (1969a) verwijst hier naar Korn (1958). Dit is dezelfde publicatie als waar Veering (1966) naar verwijst. Waar Veering (1966) echter naar de tweede druk verwijst (Korn, 1959) verwijst Veering (1969a) naar de eerste druk (Korn, 1958)

43 Het kan bijna niet anders of Veering heeft de titel van zijn *Onze Taal*-artikel ontleend aan deze karakterisering van Daniels.

Met betrekking tot deze nieuwe inspiratiebron is het dan ook nogmaals de vraag, hoe diepgaand de invloed van de cultuurkritische connotaties voor Veering is geweest. Belangrijker is waarschijnlijk geweest, dat zowel Quiller-Couch als Orwell⁴⁴ aan de notie van abstracte, lege en omslachtige taal een reeks van talige verschijnselen verbinden die voor een groot deel al lang in Veerings belangstelling stonden. Zeker bij Orwells ‘verbal false limbs’ heeft Veering ongetwijfeld overeenkomsten gezien met de nominale omschrijvingen die hij in zijn eerdere artikelen heeft besproken, in het licht van ‘abstractheid’. Zoals ook uit de verdere inhoud van Veering (1969a) blijkt, heeft deze brede noemer van ‘Jargon’ of meer in het algemeen ‘abstracte lege taal door overwoekering van breedspakige verschijnselen’, waarschijnlijk vooral gefunctioneerd als aangrijpingspunt om een aantal bestaande thema’s in een nieuwe greep te nemen en daar nog weer nieuwe aan toe te voegen. Kenmerkend voor Veerings werkwijze is, dat hierbij een term uit de wereld van het Duitse nadenken over naamwoordelijke omschrijvingen (vgl. Daniëls, 1963) gebruikt is als overkoepelende naam voor een combinatie van talige verschijnselen die in globale zin te maken hebben met de tegenstelling naamwoordelijke/werkwoordelijke formuleringen, aangevuld met allerlei manifestaties uit het brede en vooral taalkundig gezien vage spectrum van lege, abstracte, vage, breedspakige taal, afkomstig uit Engeland.

Veering (1969a) gebruikt dit in essentie negatief ingevulde concept met de bijbehorende reeks talige verschijnselen echter vooral voor een bespreking van stilistische eigenschappen van het genre wetenschappelijke teksten. Daartoe wordt het concept ‘naamwoordelijke stijl’ ontdaan van zijn negatieve connotatie door het onderscheid te maken tussen ongemotiveerde en gemotiveerde naamwoordelijke stijl. Na de introductie van het fenomeen naamwoordelijke stijl met behulp van voorbeelden van ongemotiveerde voorkomens ervan, stelt Veering dat dit fenomeen gemotiveerd is in zakelijke, rationele stijl:

Naamwoordelijke stijl is een van de hoofdkenmerken van zakelijke, rationele stijl, zoals die bijvoorbeeld voorkomt in rapporten, ambtelijke verslagen, wetenschappelijke artikelen, alle bestemd voor een bepaalde groep ter zake kundige lezers.⁴⁵ (1969a, p. 54)

De vertaling van de noemer naamwoordelijke stijl naar concrete talige verschijnselen staat daarmee dus tegelijkertijd in dienst van een bespreking van wetenschappelijke taal.⁴⁶ Onder de tussenkopjes ‘schakering’, ‘concentratie’, ‘taaleconomie’,

44 Zonder dat ze dat altijd expliciteren, ze geven vooral voorbeelden.

45 Veering tekent wel aan: ‘Ook daar is een waarschuwing tegen overwoekering op haar plaats’ (1969a, p. 54). Hij voegt daar echter aan toe dat bij raadgevingen om in wetenschappelijke teksten (dus) toch uit te kijken met deze stijl ‘een gevaarlijk stuk overdrijving’ schuilgaat (1969a, p. 54).

46 Een excurs (1969a, pp. 57/58) over de stijl van 17^e-eeuwse wetenschappelijke teksten (met name die van Van Leeuwenhoek en Lorentz) wijst nog eens extra in deze richting.

‘lange bepaling ervóór’, ‘ketens’ en ‘lange en korte zinnen’ worden daarbij de oude thema’s afleidingen, substantiveringen, intern verzwaarde naamwoorden/nominalisaties en verbonominale constructies behandeld, en vervolgens ook de verschijnselen deelwoorden, bleke werkwoorden, lange zinnen, voorzetseluitdrukkingen, voorzetselketens en ‘franje’ als formuleringen van het type ‘in het recreatieve vlak’, ‘in de sector van’ en ‘voetbaltechnische prioriteit’.⁴⁷ Met dit type formuleringen vertaalt Veering het concept van de ‘omhaal van woorden’.

De gelijkenis tussen met name deze nieuwgenoemde talige verschijnselen en de vormen van slap, abstract en wijdlopig taalgebruik zoals die door Quiller-Couch en Orwell aan de kaak wordt gesteld, is evident. Daarnaast valt op dat Veering bij de behandeling van de al bekende verschijnselen oud materiaal vaak letterlijk, inclusief voorbeelden, herhaalt uit eerdere artikelen. Dit versterkt nog eens de indruk dat de nieuwe invalshoek van ‘naamwoordelijke stijl’ aan Veering vooral een aangrijpingspunt heeft geboden om oude thema’s via een nieuwe context nog eens onder de aandacht van de lezers van *Onze Taal* te brengen.

Een paar voorbeelden van letterlijke overnames kunnen deze stelling ondersteunen. In de eerste plaats onderbouwt Veering zijn overtuiging dat naamwoordelijke stijl niet storend is in wetenschappelijke teksten door zijn betoog uit Veering (1963b, p. 38) woordelijk te herhalen, inclusief voorbeeldzin (6). Onder het tussenkopje ‘schakering’ hergebruikt Veering vervolgens letterlijke tekst van zijn artikel uit 1963 (Veering, 1963b) over ‘het zelfstandig naamwoord dat de actie moet omschrijven’(afleidingen). Hij herhaalt de voorbeeldzinnen

- (13) Het behoort tot de onmogelijkheden
- (14) Voetbaltechnisch gesproken vertoonde de club een hoge mate van superioriteit
- (15) Het televisiebezit begint een massakarakter te krijgen

samen met de analyse dat zij onderdeel uitmaken van een beweging in de taal die ondermeer behelst dat woorden en uitdrukkingen als ‘factor’ en ‘element’ steeds vaker voorkomen (1963b, p. 38). Net als in Veering (1963b) verwoordt Veering deze tendens als volgt: ‘Naarmate het maatschappelijk leven ingewikkelder is geworden neemt de behoefte aan abstractie in de taal toe’.

In Veering (1963b) was deze visie op de ‘hogere graad van abstractheid’ nog geïnspireerd op ideeën over de vertechnologisering van de maatschappij, met als positief aspect de wetenschappelijke taal en als negatief aspect bepaalde ontwikkelingen in de taal van overheidsteksten (omschreven met de term ‘ingdood’). Nu presenteert Veering deze opmerkingen uitsluitend als een aspect van de aanwezigheid van ‘schakering’, en schakelt hij ze vast aan een passage die

47 Met de franje ‘voetbaltechnische prioriteit’ bedoelt Veering frases als ‘x verdient voetbaltechnische prioriteit’. Dit is een breedsprakige manier om te zeggen dat ‘voetballers beter moeten leren te x’.

letterlijk wordt overgenomen uit Veering (1964). In deze publicatie werd het verschijnsel van de verbonominale constructies besproken, onder de invalshoek van de moderne taalontwikkeling van synthetisch naar analytisch. De behandeling van afleidingen komt met deze herschikking, nadrukkelijker en explicieter dan al eerder het geval was,⁴⁸ in het kader te staan van de verbonominale constructie als geheel. Beide verschijnselen worden nu opgevoerd in verband met hun bijdrage op het gebied van schakering.

Een laatste voorbeeld: verbonominale constructies als ‘ten uitvoer brengen’, ‘in berekening brengen’ en dergelijke worden met een letterlijk hergebruik van drie alinea’s uit Veering (1964) onder de noemer van ‘naamwoordelijke stijl’ geplaatst. Ook het effect van de door omschrijvingen verkregen waardigheid (de minister ‘zet’ iets ‘in werking’, men ‘brengt’ deelneming ‘tot uiting’ etc.) komt nu binnen dit domein. Nieuw, en sterk verbonden met wetenschappelijke taal, is de stelling dat het nominale deel van de verbonominale constructie kan dienen als ‘vaste term’ of ‘kernwoord’, zeker voor lezers binnen hetzelfde vak.

Naast deze herintroductie van de thema’s afleidingen en verbonominale constructies is er ook de terugkeer van het thema van de verdwijnende bijzin. Dat de zin op deze manier steeds compacter wordt, bespreekt Veering nu minder als een gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen, en meer als kenmerk van ‘moderne stijl’ (Veering, 1969a, p. 55). Ook nu (vergelijk Veering, 1963a) verbindt hij het verdwijnen van de bijzin met het verschijnsel van de intern verzwaarde naamwoorden/nominalisaties, zij het impliciet, als onderdeel van een voorbeeld van een compacte zin. Meer expliciet wordt dit thema opgevoerd bij een bespreking van de problematiek van uitgebreide voorbepalingen en de ‘spanning’ die optreedt tussen ‘enkele’ en ‘veranderingen’ in het voorbeeld

- (16) Enkele in het genoemde gebied van de getallen van Mach plaatsvindende, in het algemeen plotseling optredende en zeer onregelmatig verlopende veranderingen in de vliegeigenschappen leiden tot hinderlijke verschijnselen als een sterke neiging tot duiken, het plotseling ontstaan van rotaties om de vliegtuiglansas (het wegvallen over een vleugelhelft), een sterke vermindering van de werkzaamheid van de roeren en het optreden van heftige trillingen van het gehele vliegtuig of delen ervan.

Deze ‘spanning’ is nadrukkelijk onderdeel van Veerings analyse, maar volgens hem verdedigbaar als typisch onderdeel van wetenschappelijke taal: een werkwoordelijke herschrijving zou zeer goed mogelijk zijn, maar de tekst een epische stijl verschaffen die niet hoort bij het genre.

48 In Veering (1963b) bracht Veering via de categorie ‘abstractheid’ het zelfstandig naamwoord dat een actie omschrijft al impliciet in verband met de verbonominale constructie, omdat die via het nominale deel van de constructie al deel had aan ‘abstractie’.

Ook het verschijnsel van de substantivische onbepaalde wijs komt in Veering (1969a) opnieuw aan de orde. Ten opzichte van eerdere behandelingen van dit verschijnsel is hier de meeste verandering waar te nemen. Het valt op dat de substantivische onbepaalde wijs alleen aan de orde komt als onderdeel van de categorie 'zelfstandige naamwoorden', en er geen aandacht meer is voor de specifieke semantiek van 'onbepaalde wijzen'. Naar aanleiding van voorbeeld (16) verdedigt Veering bijvoorbeeld het voorkomen van de vele zelfstandig naamwoorden als gevolg van het feit dat ze verschijnselen benoemen. Daarbij maakt hij geen onderscheid meer tussen 'zelfstandige naamwoorden die de actie omschrijven' en 'onbepaalde wijzen'. Onder de noemer van naamwoordelijke stijl thematiseert Veering dus definitief⁴⁹ alleen het verschil tussen werkwoorden (en werkwoordelijke formuleringen) en zelfstandig naamwoorden (als onderdeel van nominale omschrijvingen). Zelfstandige naamwoorden als categorie worden in Veering (1969a) verder in verband gebracht met het 'nieuwe' verschijnsel van de voorzetselketens⁵⁰:

Een bekend gevolg van de naamwoordelijke stijl is het ontstaan van ketens zelfstandige naamwoorden verbonden door voorzetsels ("het vliegtuig begint te trillen"= "het ontstaan van trillingen van het vliegtuig treedt op") (1969a, p. 56)

Worden voorzetselketens aldus verbonden aan zelfstandige naamwoorden, het verschijnsel van de voorzetseluitdrukkingen ('door toepassing van', 'met behulp van', 'ten gevolge van' etc.) wordt in Veering (1969a) gerelateerd aan het principe van de steeds compacter wordende zin. Net als de intern verzwaarde nominalisaties/naamwoorden in eerdere artikelen, worden de voorzetseluitdrukkingen nu dus opgevoerd als een uitbreiding van de categorie 'bepalingen die voegwoord en bijzin vervangen'.

De nieuwe verschijnselen deelwoorden, bleke werkwoorden en lange zinnen staan in een duidelijk losser verband; betrekkelijk los van de concepten schakering, taaleconomie en concentratie worden ze in relatie gebracht met saaiheid en verzwakking van het werkwoordelijk gehalte en daarmee de zeggingskracht van een tekst. Het enigszins onduidelijk omschreven verschijnsel van de 'franjes' schaaft Veering in dit artikel onder de notie van schakering. Hij brengt ze thuis bij gevallen als (13), (14) en (15), dus bij gevallen waar het werkwoord wat zijn betekenis betreft onbelangrijk is geworden.

Onder de brede noemer van naamwoordelijke stijl worden in Veering (1969a) dus eigenlijk alle ingrediënten opgevoerd die onderdeel uitmaken van

49 Deze ontwikkeling is al zichtbaar in Veering (1964).

50 Uiteraard weer als verschijnsel dat in het geval van wetenschappelijke teksten verdedigbaar, ja zelfs onvermijdelijk is.

de profielen van naamwoordstijl zoals deze in hoofdstuk 2 zijn besproken.⁵¹ Tegelijkertijd introduceerde dit raamwerk, als gevolg van meer cultuurkritische connotaties, noties als ‘overwoekering’ en ‘gebrek aan balans’ als onderdeel van de eigenschappen van deze ingrediënten. Hoezeer het Veering bij dit alles minder te doen was om de cultuurkritische connotaties dan om een karakterisering van de eigenschappen van met name wetenschappelijke taal, kan blijken uit zijn verdere behandeling van het concept naamwoordelijke stijl. Opmerkelijk is namelijk, dat Veering in latere publicaties in *Onze Taal* niet vaak op deze term/noemer terug is gekomen.⁵² Veel eerder is hij verder gegaan met het bespreken van de afzonderlijke onderdelen van het fenomeen, onder de oorspronkelijke en/of afzonderlijke namen als onbepaalde wijs (Veering, 1971, 1974), frequente voorzetsels of opeenstapeling van voorzetsels (Veering, 1974), zware bepalingen (Veering, 1974), verbleekte werkwoorden (Veering, 1974), ‘ingwoorden’ (Veering, 1976) en ‘constructies als *het door Nederland gesteunde plan*’ (Veering, 1976). Ook blijft Veering noties hanteren die hij al voor de introductie van de noemer naamwoordelijke stijl gebruikte. Met name geldt dat voor het idee van de ‘onpersoonlijke stijl’. Vergelijk bijvoorbeeld de idee dat onbepaalde wijzen leiden tot onpersoonlijke stijl (Veering, 1974) en uitspraken als ‘De voorkeur moet nu eenmaal *soms* – ook in een troonrede – uitgaan naar een voorzichtige, neutrale onpersoonlijkheid’ (Veering, 1976, p. 59).

Daartegenover staat, dat Veering de inhoud van Veering (1969a) intensief heeft hergebruikt bij de herziening van Veering (1961). In ieder geval vanaf de negende druk⁵³ (Veering, 1972) van zijn bijdrage in het adviesboek *Schriftelijk Rapporteren*⁵⁴ geeft Veering het fenomeen naamwoordelijke stijl een eigen paragraaf (pp. 124-131). Door grote stukken tekst, inclusief voorbeeldzinnen, letterlijk over te nemen uit Veering (1969a), herhaalt Veering alle ingrediënten van naamwoordelijke stijl.⁵⁵ Hoewel deze ingrediënten verbonden blijven aan noties als overwoekering en gebrek aan balans, is nu iedere vorm van cultuurkritiek

51 De gevallen als ‘voetbaltechnische *prioriteit*’ en ‘(Voetbaltechnisch gesproken vertoonde de club) een hoge mate van *superioriteit*’ zijn terug te vinden in groep 6, anderssoortige afleidingen, zie 2.2.2.

52 In Veering (1969b) noemt hij een voorbeeldzin uit de krant van het type dat in Veering (1969a) wordt besproken, en stelt vast ‘Als je naar naamwoordelijke stijl zoekt, breek je de benen over de vondsten’ (1969b, p. 64), maar verder gebruikt Veering de term alleen nog in de bespreking van Vondeling en Renkema (1976).

53 De zevende druk uit 1969 en de achtste druk zijn niet meer beschikbaar.

54 Onder redactie van H. de Boer. Volgens de subtitel is dit boek ‘Een praktische handleiding bij het samenstellen van rapporten, nota’s, memoranda, scripties, dissertaties, zakelijke correspondentie en dergelijke’.

55 Met uitzondering van het ‘waardigheidseffect’ dat hij in Veering (1969a) mede verbindt aan de verbonominale constructie. Vergelijk gevallen als ‘De minister stelde de machine in werking’ tegenover ‘De minister zette de machine aan’ (Veering, 1969a, p. 55). Een ander klein verschil is, dat ten opzichte van Veering, (1969a) een iets groter accent op de ‘onbepaalde wijzen’ onder de zelfstandig naamwoorden zichtbaar is (‘het inrichten’, ‘het waarnemen’etc).

geschrapd.⁵⁶ Wel herhaalt Veering in de paragraaf over naamwoordelijke stijl letterlijk de observatie dat ‘naamwoordelijke stijl een voornaam kenmerk is van zakelijk, rationeel proza, zoals dat voorkomt in rapporten, ambtelijke verslagen, wetenschappelijke artikelen, alle bestemd voor een bepaalde groep ter zake kundige lezers’ (1969a, p. 54).

Ook uit dit gegeven dat Veering in zijn meer beschouwende artikelen voor *Onze Taal* niet vaak is teruggekomen op naamwoordelijke stijl, maar naamwoordelijke stijl wel een belangrijke plaats heeft gegeven in zijn toegepaste bijdrage aan een adviesboek over schriftelijk rapporteren binnen met name de domeinen van wetenschap en techniek, kan mijns inziens worden afgeleid dat Veering naamwoordelijke stijl vooral zag als een eigenschap van teksten uit wetenschap en overheid.

3.3.2 inburgering

In de taaladviesboeken uit de jaren 70 van de twintigste eeuw is te zien dat het fenomeen naamwoordelijke stijl danwel naamwoordstijl niet direct een plaats heeft gekregen. De overgang van een klassieke bespreking van (enkele van) de afzonderlijke ingrediënten (‘ingwoorden’, verbonominale constructies, intern verzwaarde nominalisaties etc.) naar een behandeling van deze ingrediënten als vast onderdeel van naamwoordelijke stijl of naamwoordstijl is zeer geleidelijk tot stand gekomen. In Lamers (1979) wordt bijvoorbeeld nog alleen gesproken over ‘ing-stijl en gesubstantiveerde substantieven’, en strekt de bespreking zich niet verder uit dan deze twee talige verschijnselen.⁵⁷ Alleen Vervoorn (1977) neemt het concept en de term naamwoordelijke stijl zonder meer over uit Veering (1969a): het artikel wordt in extenso besproken, waarbij met terugwerkende kracht de advisering in Bakker (1964) over ‘ingwoorden’ als een behandeling van naamwoordelijke stijl wordt gepresenteerd (1977, p. 93).

In andere gevallen wordt het nieuwe begrip gehanteerd naast de oude termen. Daarbij valt op dat het nieuwe begrip op verschillende manieren kan worden uitgelegd. Vondeling en Renkema (1976), bijvoorbeeld, gebruiken de term naamwoordstijl voor afleidingen en substantiveringen, met de uitleg dat naamwoordstijl de naam is voor zelfstandige naamwoorden afgeleid van werkwoorden. In dezelfde publicatie wordt de term echter ook gebruikt met de uitleg dat het hier gaat om een wanverhouding tussen het aantal zelfstandige naamwoorden en de werkwoorden, met daarbij een nietszeggend werkwoord. Daarnaast gebruiken Vondeling en Renkema ook nog traditionele termen als ‘-ingwoorden’ (verwijzend naar afleidingen) en ‘zelfstandige naamwoorden die weer werkwoorden worden

56 Net als de uitweidingen over stijl en stijlkritiek en over de stijl van 17^e-eeuwse wetenschappelijke teksten die in Veering (1969a) aanwezig zijn. Veering (1972) kan met andere woorden beschouwd worden als een versie van Veering (1969a) die tot op de kern van de talige ingrediënten is teruggebracht.

57 Pas in de vierde druk van 1989 wordt voor deze zelfde fenomenen wel de term naamwoordstijl gebruikt.

gemaakt' (verwijzend naar afleidingen en substantiveringen). Bovendien voert deze publicatie de oude term 'ingziekte' op als synoniem voor naamwoordstijl.

Een andere illustratie van het voortleven van allerlei oude begrippen naast de nieuwe naam naamwoordstijl, en ook van de inhoudelijke variatie van het begrip zelf, is te vinden in Renkema (1981). In deze publicatie wordt de term naamwoordstijl afgewisseld met 'substantiefstijl' en blijkt naamwoordstijl niet afleidingen te *omvatten* maar 'nauw verwant' te zijn aan 'het veelvuldig gebruik van woorden die eindigen op -ing' (1981, p. 34). Drop en De Vries (1977 [A7]) spreken alleen over 'werkwoorden in plaats van naamwoorden' en gaan daarbij vooral in op nominaliseren; Van Hauwermeiren (1981) legt ook het accent op nominaliseren (als factor bij het bereiken van 'leesbaarheid') en gebruikt in dat verband de term 'nominale of naamwoordelijke stijl'. Na een nadere karakterisering van zelfstandige naamwoorden, in termen van afleidingen op -ing, infinitieven, -heidwoorden en werkwoordstammen (waarmee dus het verband met corresponderende werkwoorden wordt aangegeven), reserveert hij de term naamwoordelijke stijl vervolgens voor die gevallen waarin in een tekst *veel* nominalisaties voorkomen (1981, p. 65). Daarbij noemt hij als extra probleem dat een tekst met veel nominalisaties makkelijk zal leiden tot een opeenstapeling van voorzetselconstructies. De brede noemer naamwoordelijke stijl leidt met andere woorden vrijwel onmiddellijk na de introductie ervan tot verschillende invullingen van het verschijnsel.

Er kan dus gesproken worden van een zeer geleidelijke inburgering van het begrip naamwoordelijke stijl of naamwoordstijl. Desalniettemin is uit de literatuurvermeldingen in de taaladviespublicaties uit deze tijd goed te zien dat de voorstelling van zaken uit Veering (1969a), zij het vaak langs indirecte weg, wel degelijk is opgenomen in de taaladviespublicaties vanaf de jaren 70 van de twintigste eeuw. Te zien is dat de inhoud van Veering (1969a) verspreid wordt via de 'early adapters' Vondeling en Renkema (1976) en Vervoorn (1977), via de *Taalgids voor de ambtenaar* (vanaf de zesde druk, Moerdijk & Sluimer, 1976), en vooral via Veering (1972) en verdere drukken.⁵⁸

Vondeling en Renkema (1976) en Vervoorn (1977) worden genoemd in toonaangevende adviespublicaties als Maltha (1977), Renkema (1979a) en Van Hauwermeiren (1981). In Maltha (1977, p. 112)⁵⁹ wordt naamwoordstijl geïntroduceerd met behulp van een voorbeeldzin en bijbehorend commentaar uit

58 Incidenteel is te merken dat Veering (1969a) gelezen is zonder dat dat aanleiding geeft tot het opnemen van het verschijnsel naamwoordelijke stijl of naamwoordstijl. Zo besteedt Maltha (1972) aandacht aan de stijl van wetenschappelijke teksten. Maltha bespreekt daarbij het gegeven dat geschriften van Anthonie van Leeuwenhoek en Lorentz in een veel meer betrokken stijl geschreven zijn dan de wetenschappelijke geschriften van dat moment. Het kan bijna niet anders dan dat Maltha deze gegevens heeft uit het gelijklopende excurs in Veering (1969a), over de stijl van deze beide geleerden. In de tweede druk (Maltha, 1977) van deze publicatie wordt verwezen naar de twaalfde druk van *Schriftelijk Rapporteren* uit 1976 (De Boer, 1976), overigens zonder dat dat aanleiding is geweest om het hoofdstuk over het schrijven van een rapport te wijzigen.

59 En ook de tweede druk van deze publicatie uit 1979.

Vondeling en Renkema (1976).⁶⁰ ‘Vondeling en Renkema tekenen hierbij aan: ‘Deze zin is heel duister. Hoe komt dit? De zin is te lang (54 woorden!) en de zin lijdt aan de ‘ing-ziekte of de ‘naamwoordstijl.’ (Maltha, 1977, p. 112). De presentatie van de verbetering van deze zin, en de bespreking daarvan, komt ook uit Vondeling en Renkema (1976) of is daarop geïnspireerd. Dat laatste kan blijken uit de aandacht voor het overgebleven aantal woorden in de herschrijving en voor de aanwezigheid van nieuwe werkwoorden met ‘inhoud’ in plaats van de oorspronkelijke

twee niets zeggende ‘lege’ werkwoorden [...]. Deze werkwoordsvormen zijn in de plaats gekomen van zelfstandige naamwoorden als ‘herverdeling’, ‘het streven’, ‘decentralisatie’, ‘erkenning’ en ‘vervulling’. Dit is gedaan om de ‘ing-ziekte of de naamwoordstijl te verbeteren. (1977, p. 114)⁶¹

Van Hauwermeiren (1981) bespreekt, aan de hand van een voorbeeldfragment van twee zinnen, het aantal persoonsvormen en zelfstandige naamwoorden. Dat doet hij op dezelfde manier als dat al gebeurt in Veering (1969a). Hij verwijst daarbij naar Vervoorn (1977) en Vondeling en Renkema (1976) maar ook naar Maltha (1977) en Renkema (1979a), en de dertiende druk van *Schriftelijk Rapporteren* (De Boer, 1978). De herschrijving van het voorbeeldfragment wordt vervolgens beoordeeld op het resulterende aantal woorden en daarbinnen het aantal zelfstandig naamwoorden.⁶²

Belangrijk voor de vestiging van de naam en het concept naamwoordstijl is ongetwijfeld geweest dat de eerste druk van de *Schrijfwijzer* (Renkema, 1979a) naamwoordstijl opneemt in de reeks te bespreken taalverschijnselen (1979a, pp. 43-45). Uit de bespreking en uit de literatuurverwijzingen blijken zowel Vondeling en Renkema (1976), Vervoorn (1977) als Veering (1969a) de inspiratiebron. Naamwoordstijl wordt besproken als een verschijnsel dat te maken heeft met gebrek aan balans tussen werkwoorden en zelfstandig naamwoorden, en geïllustreerd met een voorbeeldzin uit Vondeling en Renkema (1976): ‘Onze doelstelling is het behoud en herstel van de steden’. Voorbeelden van ‘goede’ gevallen van naamwoordstijl zijn vervolgens duidelijk geïnspireerd door Veering (1969a). Renkema noemt hier de gevallen waarin er een vaste en herkenbare term nodig is, en wanneer omschrijvingen van het werkwoord een bepaalde nuance

60 Namelijk: ‘Bij de voor te stellen herverdeling van taken en bevoegdheden tussen provincies-nieuwe stijl en gemeenten gaat de regering tevens uit van het streven naar verdere decentralisatie van rijkstaken en van de erkenning dat rijk, provincies en gemeenten staan voor de vervulling van een gemeenschappelijke taak’.

61 Overigens noemt Maltha (1977) ook de twaalfde druk van *Schriftelijk Rapporteren* (De Boer, 1976) in de literatuurverwijzingen.

62 Bij een auteur als Van Hauwermeiren kan de voorliefde om aantallen woorden te tellen ook te maken hebben met de lectuur van Flesch (1977) en andere literatuur over leesbaarheid. In hoofdstuk 4 kom ik terug op de invloed die Flesch (1977) heeft gehad in de Nederlandse taaladviesliteratuur.

kunnen uitdrukken of een zekere waardigheid kunnen verlenen aan een handeling.⁶³ Overigens noemt Renkema (1979a) ook de twaalfde druk van *Schriftelijk Rapporteren* (De Boer, 1976).⁶⁴

De invloed van Veerings voorstellen over naamwoordelijke stijl is op een wat indirectere manier te vinden in een ander veelgelezen adviesboek, de *Taalgids voor de ambtenaar* (vanaf de zesde druk, Moerdijk & Sluimer, 1976). Zonder dat er gesproken wordt over naamwoordstijl halen Moerdijk en Sluimer (1976) uitgebreid Veering (1974) aan. Dat gebeurt bij het behandelen van de eis van duidelijkheid die aan ambtelijk taalverkeer moet worden gesteld. Omdat Veering (1974), over taalgebruik bij de overheid, ruim citeert uit Veering (1969a), verschijnt zo ook een voorbeeldzin uit Veering (1969a) in de tekst.⁶⁵ Het commentaar op deze zin is een vrije weergave van de tekst uit Veering (1974, p. 54):

Het werkwoord is vaak verslapt tot een soort hulpwerkwoord, doordat men de belangrijkste werkwoorden ombouwt tot zelfstandige naamwoorden [...] het werkwoord vormt meestal de kern van de zin, omdat daarin de activiteit tot uitdrukking wordt gebracht. In de geciteerde zin staat echter maar één werkwoordelijke vorm, namelijk 'werd de nadruk gelegd'. Sprekender was dan ook geweest de zin als volgt te formuleren: [enz] (Moerdijk & Sluimer, 1976, p. 20).

Deze verwijzingen worden herhaald in de zevende gewijzigde druk van de *Taalgids* uit 1978 en zijn ook te vinden in de elfde druk (Moerdijk & Sluimer, 1989 [B13]).

Belangrijker voor de verspreiding van het concept naamwoordelijke stijl lijkt evenwel Veerings bijdrage in *Schriftelijk Rapporteren* te zijn geweest (Veering, 1972). Deze publicatie⁶⁶, veel gebruikt en vele malen herdrukt, wordt genoemd door alle gezaghebbende adviespublicaties uit het tijdvak 1972-1983 die werken met het begrip naamwoordstijl of naamwoordelijke stijl: Renkema (1979a, 1979b), Drop en De Vries (1977 [A7])⁶⁷, Maltha (1977)⁶⁸, Tilanus (1978)⁶⁷ en

63 Genoemd wordt hierbij de voorbeeldzin 'de koningin zette de machine in werking', geïnspireerd op de voorbeeldzin 'de minister stelde de machine in werking' uit Veering (1969a).

64 Ook voor het overige baseert Renkema (1979a) zich binnen de groep van taaladviespublicaties uit deze tijd het meest op het werk van Veering: in de literatuurverwijzingen worden Veering, 1959a, 1963, 1966 en 1974 genoemd. Ook in zijn dissertatie (Renkema, 1981) verwijst Renkema, met name bij zijn bespreking van het verschijnsel naamwoordstijl, uitvoerig naar het werk van Veering (ondermeer Veering, 1969a).

65 De 'betreffende de instellingen'-zin. (Moerdijk & Sluimer, 1976, p. 20)

66 Soms wordt in zijn algemeenheid verwezen naar het boek *Schriftelijk Rapporteren*, soms ook nadrukkelijk naar het hoofdstuk van Veering.

67 Ook dit werk noemt de term naamwoordstijl niet, maar behandelt de kwestie 'werkwoorden in plaats van naamwoorden' op een manier die duidelijk geïnspireerd is op Veerings benadering in het hoofdstuk 'Het taalgebruik in een rapport' (Veering, 1972 en latere drukken).

Van Hauwermeiren (1981).⁶⁸ Gezien de rol van alle bovengenoemde publicaties in de taaladviesliteratuur van de jaren 70 van de vorige eeuw, acht ik het aannemelijk dat het karakter van de noemer naamwoordelijke stijl en de wijze waarop deze noemer in Veering (1969a) en Veering (1972) functioneert, van aanzienlijke invloed is geweest op het tot stand komen van de stand van zaken zoals die in hoofdstuk 2 geschetst is. Bij wijze van afsluiting van deze paragraaf wil ik nog specifiek op deze invloed ingaan.

Veering (1969a, 1972) maakt met de term naamwoordelijke stijl gebruik van een zeer brede en enigszins vage noemer waaronder een flinke hoeveelheid talige verschijnselen samenkomen. Deze talige verschijnselen zijn verschillend van karakter en werden voor een belangrijk deel traditioneel ook als aparte verschijnselen behandeld (zie 3.2). De noemer naamwoordelijke stijl krijgt verder ook niet tot nauwelijks een omschrijving in taalkundige termen. Voor taalverzorgers die op basis van Veering (1969a, 1972) gingen werken met het begrip naamwoordelijke stijl of naamwoordstijl was definiëring van het fenomeen op deze manier niet eenvoudig. Het ligt voor de hand om aan te nemen dat de aanwezigheid van verschillende definiëringen van naamwoordstijl (zie hoofdstuk 2) een gevolg is van eigen keuzes van taalverzorgers uit de diverse mogelijkheden die in Veering (1969a) impliciet aanwezig zijn. In het bijzonder biedt Veering (1969a) de mogelijkheid om naamwoordelijke stijl of naamwoordstijl te definiëren op basis van de cultuurkritisch gekleurde notie van overwoekering en gebrek aan balans tussen werkwoorden en zelfstandig naamwoorden. Tegelijkertijd was er echter op basis van de afzonderlijke behandeling van de bijbehorende talige verschijnselen (vooral in de sectie over naamwoordelijke stijl in wetenschappelijke teksten) ruimte om te kiezen voor een andere definiëring. De taalverzorgers konden de definiëring bijvoorbeeld ook zoeken in het verschil tussen werkwoorden en zelfstandig naamwoorden⁶⁹ of in het voorkomen van bleke werkwoorden. In Veering (1972) blijven deze verschillende mogelijkheden bestaan, ondanks het feit dat de cultuurkritische connotaties zijn verdwenen.

Ook de enigszins onscherpe conceptuele relatie tussen de vele profielen van naamwoordstijl en de definiëring van het concept (zie hoofdstuk 2) kan worden teruggevoerd op de manier waarop Veering (1969a, 1972) de noemer naamwoordelijke stijl relateert aan de talige verschijnselen die daaronder vallen. Deze talige verschijnselen horen immers op een vrij losse manier bij elkaar, ofwel onder

68 Een ander invloedrijk adviesboek, Steehouder et al (1979), verwijst in het hoofdstuk waarin naamwoordstijl wordt behandeld alleen naar Renkema (1979a). Dit suggereert dat naamwoordstijl via deze indirecte lijn in *Leren Communiceren* is terecht gekomen. Een zelfde indirecte lijn zou kunnen opgaan voor Elling en van der Spek (1983 [C12]), dat in de literatuur verwijst naar Drop en De Vries (1977 [A7]), Renkema (1979a) en Steehouder et al. (1979). Ook Lamers (1979) en latere drukken verwijst naar *Schriftelijk Rapporteren* (De Boer, 1978, dertiende druk). Hoewel Lamers (1979) tot de vierde druk van zijn publicatie de terminologie 'ing-stijl en gesubstantiveerde infinitieven' hanteert wordt uit zijn behandeling duidelijk dat hij het hoofdstuk van Veering over 'Het taalgebruik in een rapport' gelezen heeft.

69 Vandaaruit kon de kern gezocht worden in het mechanisme dat de relatie tussen werkwoorden en zelfstandig naamwoorden legt: nominalisering.

de paraplu van het inhoudelijk vrij vage concept naamwoordelijke stijl, ofwel als onderdelen van wetenschappelijke (vak)taal. Maar buiten de noemer naamwoordelijke stijl (in wetenschappelijke teksten) hebben de afzonderlijke talige verschijnselen minder met elkaar te maken. Iedere keuze voor een aanscherping van de noemer door middel van een definitie (zie hoofdstuk 2) kampt dus met het probleem dat er talige verschijnselen zullen zijn die naar hun afzonderlijke eigenschappen bekeken minder duidelijk of vanzelfsprekend onder die definitie vallen. Daarbij speelt dan ook nog mee dat deze afzonderlijke eigenschappen besproken worden met behulp van noties als schakering en concentratie. Dergelijke noties hebben geen onmiddellijke inhoudelijke relatie met noties als overwoekering, abstractie en gebrek aan balans, en krijgen alleen een zekere eenheid onder de paraplu van 'alles wat met zelfstandig naamwoorden in wetenschappelijke teksten' te maken heeft'.⁷⁰

Andere aspecten van de opzet van met name Veering (1969a) hebben mogelijk net zo zeer invloed gehad op de manier waarop het fenomeen naamwoordstijl in de Nederlandse adviespraktijk is gaan functioneren. Zo kan de nadrukkelijke presentatie van het begrip naamwoordelijke stijl aan de hand van (naar later blijkt ongemotiveerde) gebruiksvoorbeelden met allerlei negatieve connotaties als overwoekering en slappe uitdrukkingswaarde de waardering van de (naar later blijkt gemotiveerd gebruikte) afzonderlijke talige middelen in wetenschappelijke teksten onder druk hebben gezet. Het retorische Leitmotiv van de overwoekering dringt de behandeling van de gemotiveerde naamwoordelijke stijl in wetenschappelijke teksten in ieder geval duidelijk in het defensief. Ze krijgen de positie van gevallen waarbij in verband met specifieke omstandigheden van doel en doelgroep juist geen sprake is van overwoekering, of in ieder geval niet van schadelijke overwoekering.⁷¹

Het is de vraag in hoeverre op deze manier de kennelijke bedoeling van Veering om zijn moderne benadering van het begrip stijl toe te passen op dit onderwerp, uit de verf is gekomen. Dat het inderdaad zijn bedoeling was om naamwoordelijke stijl te verbinden aan een wat meer communicatieve benadering van stijl blijkt nog eens extra duidelijk aan het eind van Veering (1969a). Onder het tussenkopje 'Stijlkritiek' stelt Veering het volgende:

Stijlkritiek moet zich niet louter richten op een bepaald taalverschijnsel 'als zodanig'. De kritiek loopt dan immers het gevaar te ontaarden in (goed bedoelde en didactisch begrijpelijke) lichtvaardige aanvallen

70 Hoezeer het Veering vooral om de wetenschapstaal te doen was blijkt nogmaals ook hieruit, dat hij in Veering (1974) verwijst naar Veering (1969a) als een artikel over zakelijke wetenschapstaal, en dus in feite over vaktaal. In zijn dissertatie (Veering, 1966) noemt hij overigens ook zijn artikel over het 'onpersoonlijke' van de infinitief (Veering, 1959b) als onderdeel van de artikelen die hij in *Onze Taal* over de stijl van het wetenschappelijk verslag heeft geschreven.

71 Bovendien *eindigt* Veering zijn artikel ook weer met een negatieve beoordeling van - ongemotiveerde - naamwoordstijl, in andere genres dan de genres die naamwoordstijl kunnen verdragen.

op de naamwoordelijke stijl: “men vermijde woorden op –ing”, op de lijdende vorm: “men neme een actieve vorm”, op de lange zin: “men vermijde zinnen langer dan twintig woorden” enz. De aandacht moet altijd vallen op de *functie* van de gekozen taalvorm: hoe kleden de taalvormen de informatie in? voor welke lezer of groep lezers is de informatie bestemd? welk effect beoogt de mededeling: verklaren, beschrijven, verhalen, betogen, waarschuwen, overtuigen?

De ervaren schrijver van zakelijk, rationeel, wetenschappelijk proza kent de moeilijkheden van zijn schrijfvak. Hij weet dat zijn zin zó overladen kan worden met gegevens, dat de communicatie ernstig schade lijdt. Hij zal daarom een weloverwogen keuze doen uit de veelheid van mogelijkheden: compacte zin, bijwoordelijke bepalingen, naamwoorden met “hulpwerkwoord”, actieve vormen, passieve vormen, voorzetselketens, geleiding in hoofd- en bijzin. (1969a, p. 58)

Daarbij maakt hij nog eens nadrukkelijk duidelijk dat dergelijke vormen in *andere* genres wel degelijk ‘jammerlijk verkeerd’ (1969a, p. 58) kunnen zijn.⁷²

De defensieve positie van een aantal eigenschappen van wetenschappelijke stijl onder de gekozen (al dan niet cultuurkritische) invalshoek van naamwoordelijke stijl kan nog een ander gevolg hebben gehad. Het is mogelijk dat deze defensieve positie ook een rol heeft gespeeld bij de latere plaats van veel van deze eigenschappen als absolverende condities (vormen van goed gebruik) bij het advies ‘vermijd de naamwoordstijl’. Het is in ieder geval opmerkelijk dat in Veering (1969a) en Veering (1972) allerlei algemene en concrete effecten genoemd worden als ‘schakering’, ‘waardigheid’, ‘gebruik als introductie van een term’, ‘gebruik als vast begrip of definitie’, ‘gebruik in het geval dat het niet belangrijk is *wie* iets doet’.⁷³

In paragraaf 3.4 ga ik hier verder op in, als ik bespreek wat de verdere ontwikkeling van de taalverzorgingspraktijk in de jaren 70 en 80 van de twintigste eeuw voor invloed heeft gehad op de inhoud van het advies ‘vermijd

72 Deze benadering van stijl als het geheel van beredeneerde keuzes van een schrijver blijft Veering ook huldigen als de taalverzorgingspraktijk nadrukkelijker gaat werken vanuit een meer overkoepelende algemene norm, in dit geval de norm ‘duidelijkheid’. Vergelijk zijn waarschuwing in Veering (1976): ‘Ik wil in het kort toch nog op een paar dingen wijzen waar het gevaar voor dogmatisme erg groot is. 1. de naamwoordelijke stijl: concreet is beter dan abstract. ‘hij beoordeelt de troonrede’ zou altijd beter zijn dan ‘de beoordeling van de troonrede geschiedt door hem’ (of iets dergelijks). Dat is eenvoudig niet waar. Er zijn genoeg gevallen denkbaar waarin ter wille van de veel geprezen, fanatiek begeerde duidelijkheid de zin met ‘beoordeling’ beter is, bijvoorbeeld omdat dit woord onderdeel is van een soort coördinatiesysteem van behandelde begrippen of omdat door zo’n zin een duidelijker overgang met een vorige zin wordt bereikt. De –ing-woorden kunnen nodig zijn, omdat ze mét het inderdaad ‘verbleekte’ werkwoord voor de gewenste schakering zorgen: *tot ontwikkeling brengen* geeft iets anders (hoe gering ook) dan *ontwikkelen*;[...]’ (1976, p. 58).

73 Ook later introduceert Veering nog aspecten van gebruik van naamwoordelijke stijl die een rol krijgen als absolverende conditie bij het advies ‘vermijd de naamwoordstijl’. In Veering (1976a) wordt bijvoorbeeld het thematische gebruik van termen ten behoeve van een betere overgang naar een volgende zin genoemd.

de naamwoordstijl' zoals dat in hoofdstuk 2 is geschetst. In het bijzonder besteed ik dan aandacht aan de groeiende invloed van de nieuwere stilistische normen, de stijldeugden, in de praktijk van de taalverzorging (zie ook 3.1). Onder meer zal ik laten zien dat de benadering in termen van stijldeugden een zodanig ander kader voor naamwoordelijke stijl oplevert, dat een aantal van de hiervoor besproken effecten of eigenschappen van gemotiveerde naamwoordelijke stijl in wetenschappelijke teksten inderdaad een nieuwe positie krijgt. Ook andere aspecten van de vrij losse relatie tussen de opgevoerde concrete effecten van naamwoordstijl en de overige elementen van het advies kunnen tegen de achtergrond van deze ontwikkelingen beter begrepen worden.

3.4 De invloed van de stijldeugden

In 3.2 is duidelijk geworden dat naamwoordstijl (of: naamwoordelijke stijl) in de Nederlandse adviespraktijk niet is geïntroduceerd als een scherp gedefinieerd fenomeen met intrinsiek bijbehorende eigenschappen en kenmerken, maar meer als een brede noemer waaronder een aantal op zich zelf genomen afzonderlijke en verschillend geaarde verschijnselen bij elkaar zijn gebracht en een gezamenlijke functie krijgen. In 3.3 heb ik de mogelijkheid geopperd dat deze term, en de inhoud die hij in Veering (1969a) heeft gekregen, bestond uit een voor de gelegenheid tot stand gebrachte fusie van een taalkundig verschijnsel als de nominale omschrijving en de cultuurkritische notie 'Jargon', vooral ingezet om een aantal aspecten van de stijl van wetenschappelijke teksten te kunnen behandelen. Dit raamwerk stelde Veering in de gelegenheid om lang bestaande interesses in stijl, wetenschappelijke taal en de bredere achtergronden van taalverzorging in één artikel samen te brengen. Maar tegelijkertijd introduceerde het raamwerk noties als overwoekering en gebrek aan balans als onderdeel van de eigenschappen van deze aspecten. De brede noemer naamwoordelijke stijl (of naamwoordstijl), in Veering (1972) van zijn expliciete cultuurkritische noties ontdaan, heeft vervolgens zijn weg gevonden in de taaladviespublicaties van de jaren 70 van de vorige eeuw. Daarbij is vanaf het begin variatie te zien in de manier waarop het verschijnsel 'naamwoordelijke stijl' wordt ingevuld.

In deze zelfde periode verandert, zoals al in 3.1. uiteengezet, het landschap van de taalverzorging, in die zin dat de benadering van stijl in toenemende mate niet meer gericht is op het realiseren van grammaticaal juist taalgebruik, maar op het maken van beredeneerde formuleerkeuzes met het oog op genre, tekstdoel en doelgroep. Daarmee krijgt de kwaliteitsnorm 'goede stijl' een andere invulling: in veel met name genre- en doelgroepgerichte adviespublicaties⁷⁴ wordt de te bereiken kwaliteit van stijl en formulering verbonden aan eisen vanuit genre en

74

In het corpus zijn dat B1, B3, B4, B6, B11, C4, C11, C15. Ook B8 noemt deze norm.

doelgroep.⁷⁵ In een aantal gevallen wordt ‘goede stijl’ zelfs inhoudelijk gedefinieerd als ‘met een passende toonzetting’, of ‘met het juiste register’.⁷⁶ Met name vanaf de jaren 80 wordt een benadering prominent die ‘goede stijl’ inhoudelijk specifiek definieert als datgene wat beantwoordt aan de eisen van ‘begrijpelijkheid’ of ‘duidelijkheid’ of, wat later, ‘aantrekkelijkheid’ en in een enkel geval ‘overtuigingskracht’. Concepten als begrijpelijkheid, aantrekkelijkheid en dergelijke gaan daarmee functioneren als overkoepelende stijldeugden, specifiek ingevulde desiderata waaraan de stijl van iedere tekst uiteindelijk moet voldoen. Niet langer is de ideale tekst een correcte tekst, maar een begrijpelijke, duidelijke, of aantrekkelijke tekst.

3.4.1 andere ijkpunten voor de taaladvisering

Voor de taalverzorgers betekent de opmars van de nieuwe stijldeugden dat er andere ijkpunten ontstaan voor de advisering. De voordelen en nadelen van formuleerkeuzes moeten nu worden beredeneerd met het oog op het bereiken van een tekst die voldoet aan de stilistische norm van begrijpelijkheid of van aantrekkelijkheid etc. Deze koerswijziging brengt met zich mee dat adviezen voor een goede stijl steeds minder worden toegespitst op talige middelen en constructies die lastig correct te gebruiken zijn. Ze worden juist meer en meer toegespitst op die talige middelen die relevant zijn voor het bereiken van de nieuw gehanteerde stilistische norm. Die norm kan verbonden zijn aan register en toonzetting, maar wordt vooral inhoudelijk specifiek ingevuld in termen van begrijpelijkheid e.d. Hierbij valt op dat taalverzorgers de relatie tussen een dergelijke overkoepelende stijldeugd en de taalmiddelen die relevant zijn voor de totstandkoming ervan, negatief formuleren. Wellicht gebeurt dat naar analogie van de traditionele aanpak, waarin over correctheid werd geadviseerd door fouten tegen de grammatica van het Nederlands te behandelen en vervolgens verbeteringen aan te bieden. Het kan zijn dat advisering over nieuwe stijldeugden als begrijpelijkheid of aantrekkelijkheid met behulp van hetzelfde stramen is aangepakt door ‘fouten’ tegen de begrijpelijkheid of aantrekkelijkheid te bespreken en vervolgens aan te geven welke ‘goede’ alternatieven er zijn. In ieder geval stellen de adviseurs het zo aan hun lezers voor, dat een tekst die uiteindelijk zal blijken te voldoen aan de stijldeugd (begrijpelijkheid, aantrekkelijkheid etc.) het beste tot stand komt door een aantal taalmiddelen in die tekst te vermijden of te verwijderen. Kenmerkend zijn dan ook adviezen als ‘vermijd de lijdende vorm’, ‘vermijd dubbele ontkenningen’, ‘vermijd de tangconstructie’, en ‘vermijd de naamwoordstijl’.

Daarmee verandert de balans die zichtbaar was in de meer moderne advisering in de jaren 60: de tweedeling tussen een fundament van advisering

75 Inhoudelijk gezien kan dat een veelvoud aan aandachtspunten opleveren: ‘passend’, ‘correct’, ‘aantrekkelijk’, ‘efficiënt’, ‘duidelijk’ etc. in wisselende combinaties. Het gaat er om dat de ratio achter deze aandachtspunten het toesnijden op genre en doelgroep is.

76 In het corpus zijn dat C2, C3, C10, B7 en B13. Ook A1 maakt mede gebruik van een dergelijke definiëring.

over grammaticaal juist taalgebruik aan de ene kant, aangevuld met adviezen voor genre- en doelgroepgerelateerde formuleerkeuzes aan de andere kant, verschuift omdat de rol van correct of zuiver taalgebruik gemarginaliseerd raakt.⁷⁷ Zeker bij adviseurs die zich bedienen van de inhoudelijk meest uitgesproken stijldeugden als begrijpelijkheid, duidelijkheid en aantrekkelijkheid valt de aandacht voor correct taalgebruik bijna volledig weg. De advisering in de Nederlandse adviesliteratuur krijgt op deze manier steeds meer de volgende vorm: de stijladviseur doet een uitspraak over het gewenste stilistische karakter van teksten in termen van de overkoepelende stijldeugd, dus een uiteindelijk resultaat dat de schrijver voor zijn of haar tekst bereikt moet hebben. Daarbij hebben de concrete taalmiddelen hun functie als talige invulling van het stilistische totaalconcept (meestal dus in negatieve zin: ze zijn bedreigend voor de totstandkoming van de stijldeugd). De stijldeugd staat dus gelijk aan het adviescriterium.

Steeds sterker, samenvattend, gaat het karakter van de stijldeugden bepalen welke talige middelen onderdeel gaan uitmaken van de advisering, en vooral op welke manier. Deze ontwikkeling valt goed te illustreren aan de hand van de twee adviespublicaties die voorop hebben gelopen bij de introductie van het begrip naamwoordstijl: de *Schrijfwijzer* (Renkema, 1979a, 1979b) en *Leren Communiceren* (Steehouder et al., 1979).

Met de vaststelling dat duidelijk taalgebruik niet hetzelfde is als foutloos taalgebruik⁷⁸ maakt Renkema (1979b) helder dat de inzet voor de taalverzorging niet meer gelegen is in het doorgeven van de principes van grammaticaal juist taalgebruik, maar in het doorgeven van principes die teksten voor de lezers eenvoudiger te begrijpen maken. Goed is te zien, hoe de aandachtspunten van correct taalgebruik in kwantiteit zijn afgenomen, en bovendien zijn samengebracht onder het (laatste) hoofdstuk 'smeulende taalkwesties' (Renkema 1979b, pp. 167/184). Prominentie hebben nu negen zinsbouwverschijnselen die specifiek geselecteerd zijn in verband met hun negatieve bijdrage aan de duidelijkheid van een tekst⁷⁹: zinslengte, lijdende vorm, ontkenningen, voorzetsels, tangconstructies, zinnen met een lange aanloop, zinnen met een opsomming, zinnen met meer dan één betekenis - en naamwoordstijl. De behandeling van deze zinsbouwverschijnselen steekt ook steeds in op de realisatie van de stijldeugd begrijpelijkheid: de keuzes die een schrijver kan maken, en de afwegingen die relevant zouden kunnen zijn bij die keuzes, worden door de adviseur beredeneerd vanuit de effecten van die zinsbouwverschijnselen op de duidelijkheid van een tekst voor de doelgroep. Iets vergelijkbaars doet zich voor in Steehouder et al. (1979). Deze publicatie reserveert in het

77 Dit wil nadrukkelijk niet zeggen dat correctheid geen aandacht meer krijgt. Zo gaat Damsteegt (1975) nog gewoon volledig over correctheid.

78 En overigens ook niet hetzelfde als mooi, simplistisch of kleurloos taalgebruik.

79 Ook in de rubriek woordkeus is er nu prominentie voor zaken als 'vaagheid' in woordkeus, omhaal van woorden en moeilijke woorden. Daarna komen zaken van 'buitenlandse woorden en barbarismen', en 'tien taalverschijnselen van jaren her'. In deze laatste twee rubrieken is veel van de onderwerpen uit de klassieke correctheidstaalverzorging te vinden.

hoofdstuk 'Presentatie: formulering' het leeuwendeel van de ruimte voor adviezen over exact en eenvoudig formuleren, en besluit met een korte paragraaf over correct formuleren. Op deze manier bestaat er een scheiding tussen taalverschijnselen die zijn geselecteerd en bij elkaar gegroepeerd op basis van hun rol bij het tot stand komen van een begrijpelijke tekst, en verschijnselen die worden behandeld op grond van de problemen die zich voordoen met hun correct gebruik.⁸⁰

Bij dit alles is het belangrijk om vast te stellen dat het verschil tussen een stijldeugd als 'passend register' tegenover de inhoudelijk meer uitgesproken stijldeugden als begrijpelijkheid en aantrekkelijkheid in veel gevallen een zaak van accenten is. Veel publicaties die zich richten op overwegingen van toonzetting en register (bijna altijd publicaties die zich richten op specifieke genres of doelgroepen), doen dat namelijk (ook) met de argumentatie dat een tekst mét de aanbevolen formuleerkeuzes begrijpelijker of aantrekkelijker zal zijn voor de doelgroep. Op die manier staan hoofdstukken 'zinsbouw' of 'stijl' in dit type publicaties indirect ook in relatie met het verkrijgen van een begrijpelijke, duidelijke of aantrekkelijke tekst. Wanneer adviseurs begrijpelijkheid of aantrekkelijkheid opvoeren als overkoepelende stijldeugd hoeft dat met andere woorden geen absolute koerswijziging te zijn, maar kan het gaan om een verlegging van prominentie en prioriteit.⁸¹ Daarbij spelen diverse factoren mee. De aandacht voor met name begrijpelijkheid en duidelijkheid zal bijvoorbeeld mede ingegeven zijn door de groeiende aandacht voor het leesbaarheidsonderzoek. Aandacht hiervoor was al in de jaren 60 aanwezig in het meer moderne, vaak genregerelateerde taalverzorgingslandschap (Van der Werff, 1966; Moerdijk & Sluimer, 1969⁸²), maar in de jaren daarna kreeg dit type onderzoek grotere bekendheid.⁸³

Ook Veering (1972) laat zien op de hoogte te zijn van het leesbaarheids- onderzoek. Onder het kopje 'begrijpelijke taal' stelt hij: 'tot de voornaamste factoren die de begrijpelijkheid van de taal bepalen, rekenen we de lengte en de ingewikkeldheid van de zin'(1972, p. 114). Daarbij bespreekt hij de verhouding

80 Eenzelfde stand van zaken is te zien in Lamers (1979). Lamers (1979) verdeelt het hoofdstuk 'effectief taalgebruik' onder in een paragraaf 'Tien regels om begrijpelijk te schrijven' en een paragraaf 'Veel voorkomende taal- en stijlfouten'. Overigens is met name deze laatste groep in Lamers (1979) een enigszins onduidelijke verzameling van 'kwesties'. Onder meer ook 'kwesties' als 'Woordenbrei: zeg het korter en duidelijker' en 'Onduidelijke tekstrepresentatie'.

81 Zie ook Maureau (1983), waarin gesproken wordt over hoofdstromen.

82 Vergelijk bijvoorbeeld opmerkingen over de slechte leesbaarheid van tangconstructies in Moerdijk en Sluimer (1969).

83 Vergelijk ook het verschijnen van de Nederlandse vertaling van *How to write, speak and think more effectively* van Rudolf Flesch (Flesch, 1977). Van Hauwermeiren (1976) demonstreert verder dat leesbaarheidsonderzoek ook op theoretisch niveau al in de belangstelling staat. In adviespublicaties als Lamers (1979), Maltha (1972, 1977), Renkema (1979a, 1979b), Tilanus (1978) en Elling en Van der Spek (1983 [C12]) wordt verwezen naar deze publicaties dan wel naar Van der Werff (1966).

leesbaarheid-zinslengte, onder verwijzing naar Van der Werff (1966) en Brouwer (1963).⁸⁴

Daarnaast zijn er factoren van buiten de taalverzorging in het spel geweest. Met name de vestiging van de stijldeugd duidelijkheid is geïnspireerd door politieke idealen uit de jaren 70, zoals ook al blijkt uit de instelling van de Commissie Duidelijke Taal in 1973 (de ‘Commissie Vondeling’⁸⁵). Publicaties als Vondeling en Renkema (1976) en Renkema (1979a, 1979b) weerspiegelen groeiende aandacht voor het zo goed mogelijk faciliteren van ‘het taalverkeer tussen overheid en burger’ (Renkema, 1979b, p. V). Vondeling en Renkema betogen dat de afstand tussen schrijver en lezer in teksten van ambtenaren voor burgers zo klein mogelijk gehouden moet worden, en in dat verband is het verkeerd om ‘ingewikkelde zinnen en moeilijke woorden’ te gebruiken in stukken die bestemd zijn voor burgers (1976, p. 1). Daarbij ging het belang verder dan alleen effectieve informatie-overdracht:

Welke rol speelt bij ons de taal in het landsbestuur? Laat ik maar direct met de deur in huis vallen: de taal speelt hier een duistere rol. Sterker nog, de taal van de overheid belemmert de spreiding van kennis. Wil de regering haar leus “spreiding van kennis, inkomen en macht” waar maken, dan zal zij bij de spreiding van kennis beter moeten letten op de rol die taal speelt bij de overdracht van informatie, dan zal zij de leesbaarheid van ambtelijke stukken moeten verbeteren. (Renkema, 1977, p. 27)

Vondeling en Renkema (1976) laten aan de hand van een herschrijving van de troonrede van 1975 al zien hoe onduidelijk taalgebruik met ‘eenvoudige middelen’ te vermijden valt (1976, p. 1) en sluiten af met een aantal korte *richtlijnen voor duidelijk taalgebruik* (1976, p. 30). In de eerste drukken van de *Schrijfwijzer* (Renkema, 1979a, 1979b) worden deze ‘eenvoudige middelen’ verder uitgewerkt, net als het concept duidelijkheid. Ook hier moet overigens in aanmerking worden genomen dat de aandacht voor duidelijkheid een voorgeschiedenis heeft die verder teruggaat dan de instelling van de Commissie Duidelijke Taal. Zoals wordt opgemerkt in Veering (1974), waren er ook vóór de instelling van deze commissie

84 Merk op dat Veering (1961) zinslengte en ‘gekunstelde inelkaarvoeging van de zinnen’ (1961, p. 100) ook onder het kopje ‘leesbaarheid’ bespreekt, maar zonder verwijzing naar dit type literatuur. In Veering (1961) is leesbaarheid een resultante van verschillende factoren: ‘Een overmaat aan vreemde of verouderde woorden, een verregaande ‘ontpersoonlijking’ van de stijl, eentonigheid in woordenkeuze en zinsbouw’ (1961, p. 98).

85 Deze commissie werd in 1973 op initiatief van de Tweede Kamer ingesteld en bestond uit een aantal neerlandici, kamervoorzitter Vondeling, vertegenwoordigers van departementen en andere overheidsinstanties. Ook het Algemeen Nederlands Verbond was in deze commissie vertegenwoordigd, alsmede het Genootschap Onze Taal en de Parlementaire Pers. De Commissie hield zich, aldus Vondeling en Renkema (1976, p. 2), bezig met de vraag: ‘hoe kunnen wij een bijdrage leveren aan de verbetering van het taalverkeer tussen overheid en burger?’. Jan Renkema was als taalkundig adviseur verbonden aan de commissie.

binnen de ambtenarij al heel veel initiatieven genomen, en was de zorg voor duidelijk taalgebruik een zaak waar in de genregerelateerde stijladvisering en in *Onze Taal* al veel aandacht aan was besteed. 'Dat laatste mogen we *niet* vergeten: het zou *een grove onrechtvaardigheid* zijn, de stelling te verkondigen dat pas na 1973 het evangelie der duidelijke taal gepredikt werd' (Veering, 1976, p. 59).

Wat betekent deze ontwikkeling in de praktijk van de taalverzorging voor de advisering over naamwoordstijl? Zoals in 3.3 duidelijk is geworden, noemt Veering (1969a) heel veel mogelijke effecten en gevolgen van naamwoordstijl: overwoekering, verslapping van uitdrukingswaarde, gebrek aan balans, met daaraan vastgeknoopt een aantal sub- (of liever: tegen-) effecten die te maken hebben met concentratie, economie, waardigheid en schakering. Genoemd worden saaiheid, gebrek aan emoties, schakering door hogere abstractiegraad, nauwkeurigheid van analyse, compactheid, en ontstaan van vaste herkenningpunten in de tekst (vorming van 'begrippen'). Deze effecten en gevolgen staan niet in een onmiddellijke relatie met elkaar, en worden in een los, opsommend verband naast elkaar gezet als kenmerken van wetenschappelijke taal. Daarbij is er geen directe relatie met begrijpelijkheid, duidelijkheid of aantrekkelijkheid. Slechts in het voorbijgaan merkt Veering een paar keer op dat werkwoordelijke formuleringen soms iets beter *leesbaar* zijn, dat naamwoordelijke formuleringen *moeilijker* lijken dan ze in werkelijkheid zijn, of dat naamwoordelijke formuleringen juist *gemakkelijker leesbaar* zijn, en een remedie tegen *onverstaanbaarheid*, wijdlopiegheid en kinderachtigheid. De voorstelling van zaken in Veering (1972) geeft hetzelfde beeld; de paragraaf 'naamwoordelijke stijl' staat *naast* paragrafen over begrijpelijke taal en aantrekkelijke taal en noemt dezelfde kenmerken en effecten van 'naamwoordelijke stijl' als Veering (1969a).

De opkomst van de overkoepelende stijldeugden als begrijpelijkheid en aantrekkelijkheid heeft ertoe geleid dat de presentatie van alle effecten en kenmerken van naamwoordstijl veranderde. De adviespublicaties uit de periode 1970-2003 namen in de grote meerderheid van de gevallen veel of heel veel van de talige kenmerken uit Veering (1969a, 1972) over, met alle effecten die daaraan verbonden werden (vergelijk hoofdstuk 2). Ze probeerden deze verschillende kenmerken en effecten nu echter nadrukkelijk onder de paraplu van de gekozen stijldeugd te brengen. Dat betekende concreet dat ze naamwoordstijl op zo'n manier gingen presenteren dat de bijdrage van dit fenomeen aan de totstandkoming van de gekozen stijldeugd voor de lezers duidelijk en logisch zou zijn. Deze stroomlijning op basis van een bepaalde stijldeugd (en daarmee op grond van een bepaald bezwaar) heeft in de advisering over naamwoordstijl evenwel nauwelijks geleid tot een *selectie* van effecten, maar veel vaker tot een specifieke *accentuering* van bepaalde kenmerken en effecten ten opzichte van andere.

Een krachtige selectie uit de concrete effecten die in Veering (1969a, 1972) genoemd worden, is te zien in de eerste adviespublicaties die naamwoordstijl opnemen in de lijst van te behandelen stijlverschijnselen (Renkema, 1979a, 1979b;

Steehouder et al., 1979). Hier leidt de opkomst van de stijldeugd duidelijkheid tot een inperking van de effecten tot saai, droog en eentonig (Renkema, 1979a, 1979b). Steehouder et al. (1979)⁸⁶ beperken zich tot abstractheid: ‘Naamwoordstijl leidt ertoe dat concrete gebeurtenissen worden voorgesteld als abstracte verschijnselen; daardoor wordt de formulering moeilijker te begrijpen’ (1979, p. 102). In het corpus bevindt zich echter maar een beperkt aantal publicaties dat zich op deze manier beperkt in het noemen van talige kenmerken en/of effecten van naamwoordstijl. De adviseurs hebben er bij de stroomlijning over het algemeen niet vaak voor gekozen om naamwoordstijl onder invloed van een bepaalde stijldeugd te presenteren met behulp van alleen die kenmerken en effecten uit Veering (1969a, 1972) die het meest aansluiten bij die stijldeugd (tevens adviescriterium). Veel eerder dan te gaan snoeien in het aantal kenmerken en effecten van naamwoordstijl hebben de adviseurs ervoor gekozen om naamwoordstijl op grond van een gekozen stijldeugd ten opzichte van andere verschijnselen betekenisvol te groeperen en categoriseren. Daarnaast hebben ze ervoor gekozen de beschrijving van het geheel aan kenmerken en effecten zoveel mogelijk toe te snijden op het karakter van de stijldeugd. Daarmee leidt de keuze van een stijldeugd er in veel gevallen toe dat bepaalde kenmerken en effecten speciaal accent krijgen. De situatie zoals die in hoofdstuk 2 werd geschetst, dat er een vrij losse relatie is tussen de bezwaren die tegen naamwoordstijl worden ingebracht en de concrete effecten van het fenomeen, is ontstaan als gevolg van dit keuzepatroon.

In de volgende subparagrafen zal ik, met behulp van een meer gedetailleerde analyse, verder illustreren op welke manier de advisering aan de hand van de diverse stijldeugden heeft ingegrepen in de presentatie van het fenomeen naamwoordstijl. In 3.4.2 bespreek ik het proces van groepering en verkaveling van het talige middel naamwoordstijl ten opzichte van de andere middelen; in 3.4.3 geef ik voorbeelden van de aanpassing van de presentatie van naamwoordstijl in de richting van kenmerken die specifiek met de gekozen stijldeugd te maken hebben.

3.4.2 groepering en verkaveling

De enigszins losse relatie tussen de kenmerken van naamwoordstijl, de effecten van dit fenomeen, en het bezwaar dat ertegen wordt aangevoerd, komt dus voort uit twee omstandigheden. In de eerste plaats hebben de adviseurs in meerderheid het fenomeen naamwoordelijke stijl in al zijn breedte overgenomen uit Veering (1969a, 1972). In de tweede plaats hebben ze dit brede fenomeen zonder veel aanpassingen ondergebracht onder de paraplu van een overkoepelende stijldeugd. Dit heeft tot gevolg dat de stijldeugd (en dus het bezwaar tegen naamwoordstijl) onmogelijk direct kan aansluiten bij alle effecten die verbonden zijn aan de opgevoerde kenmerken van naamwoordstijl. Wel zoeken de adviseurs aansluiting bij

86 Naamwoordstijl wordt hier behandeld in de rubriek ‘eenvoudig formuleren’, die is onderverdeeld in kwesties van woordkeus en zinsbouw. Samen met lange zinnen, tangconstructies en de lijdende vorm komt naamwoordstijl voor in de subparagraaf ‘Vermijd moeilijke zinnen’.

de gekozen stijldeugd door de groepering van talige middelen aan te passen, en deze middelen verder te categoriseren op grond van de stijldeugd. Een vroeg voorbeeld van zo'n verschuiving in de groepering van talige middelen kwam in 3.4.1 al aan de orde: in Renkema (1979a, 1979b) staan negen zinsbouwverschijnselen bij elkaar gegroepeerd op basis van hun negatieve bijdrage aan de duidelijkheid van een tekst. Hiermee presenteert Renkema naamwoordstijl aan de lezer als een middel dat op een bepaalde manier overeenstemt met zinslengte, lijdende vorm, ontkenningen, voorzetsels, tangconstructies, zinnen met een lange aanloop, zinnen met een opsomming en zinnen met meer dan één betekenis. Die overeenstemming heeft dan te maken met het feit dat ze alle een functie hebben in het bereiken van de stijldeugd duidelijkheid.

Dit type categorisering wordt in de periode 1980-2000 in de diverse adviespublicaties steeds precieser, omdat veel adviseurs de overkoepelende stijldeugd gaan opdelen in diverse substijldeugden. Deze substijldeugden vormen als het ware een tussenstap op weg naar het verwezenlijken van de overkoepelende stijldeugd. Een gevolg van deze aanpak is, dat de talige middelen fijnmaziger kunnen worden gecategoriseerd. Ze worden gepresenteerd als middelen die kunnen bijdragen aan het bereiken van de substijldeugd⁸⁷, en via deze tussenstap zullen ze dan de overkoepelende stijldeugd helpen verwezenlijken.

Een bijzonder geval van een dergelijke verkaveling van talige middelen is zichtbaar in de aanpak die is geïntroduceerd in de diverse latere drukken van *Leren Communiceren*. De aanvankelijke groepering uit Steehouder et al. (1979), waar diverse stijlmiddelen worden behandeld onder de concepten 'exacte' en 'eenvoudige' formuleringen, wordt in latere drukken verder uitgesplitst en geformaliseerd in stijldimensies (vgl. Steehouder et al., 1984, 1992, 1999 [A8, A9, A10]). Voor een communicatief doelmatige stijlkeuze noemen Steehouder et al. (1992) bijvoorbeeld twee stijldeugden waaraan formuleringen moeten voldoen: begrijpelijkheid en passendheid. In dat kader stellen ze een groepering in zes stijldimensies op (uiterlijke structuur, moeilijkheid, exactheid, informatiedichtheid, levendigheid, afstandelijkheid en correctheid), waaronder de diverse taalmiddelen (tekstkenmerken) vervolgens worden gegroepeerd. Door een juiste positiekeuze op elk van de relevante stijldimensies zal dan de overkoepelde stijldeugd gerealiseerd worden. In deze benadering leveren talige middelen dus een bijdrage op één stijldimensie, en daarmee werken ze indirect mee aan het tot stand komen van de overkoepelende stijldeugd. Daar waar talige middelen naar het oordeel van Steehouder et al. eigenlijk een bijdrage leveren op meer dan één stijldimensie, maken ze een onderverdeling naar de dimensie waar het betreffende middel 'primaair' bij hoort en de dimensie(s) waar het 'secundair' bij hoort. Concreet betekent dat een voorstelling van zaken waarbij naamwoordstijl een rol speelt op twee

dimensies (Steehouder et al., 1984 [A8]) of drie dimensies (Steehouder et al., 1992, 1999 [A9,A10]).⁸⁸

Deze ontwikkeling naar substijldeugden en stijldimensies maakt het dus mogelijk of nodig de talige middelen steeds fijnmaziger te categoriseren. Wat deze omstandigheid betekent voor de categorisering van het talige middel naamwoordstijl, valt te illustreren aan de hand van de stand van zaken in de eerste volledig herziene editie van de *Schrijfwijzer* (Renkema, 1989 [A4]). In Renkema (1989) zijn voor het bereiken van een duidelijke tekst niet meer negen verschijnselen relevant die alle direct onder zinsbouw kunnen worden geschaard, zoals dat het geval was in Renkema (1979a, 1979b). Nu worden voor het bereiken van een begrijpelijke tekst⁸⁹ een aantal substijldeugden van belang geacht: eenvoud, nauwkeurigheid, bondigheid en levendigheid. De concrete taalmiddelen worden vervolgens gerubriceerd als invulling van een van deze substijldeugden. Naamwoordstijl krijgt een plaats onder de substijldeugd levendig (als factor die de levendigheid bedreigt). Daarmee bevindt het fenomeen zich nog steeds in het gezelschap van de lijdende vorm, voorzetsels en zinslengte, maar voor het overige hoort naamwoordstijl in deze categorisering nu bij verschijnselen die te maken hebben met het voorkomen van onpersoonlijk taalgebruik ('zorg dat de personen in de tekst niet naar de achtergrond verdwijnen'; 'tover bij een geschikt onderwerp af en toe een glimlach op het gezicht van de lezer') en het vermijden van modieuze en verouderde woorden. In Renkema (2002 [A15]) is deze stand van zaken iets verschoven. Binnen een nieuwe opzet met vier 'stijldimensies' (begrijpelijkheid, nauwkeurigheid, bondigheid en aantrekkelijkheid) hoort naamwoordstijl nu nadrukkelijk niet meer bij verschijnselen als lange zinnen, tangconstructies, zinnen met een lange aanloop, zinnen met een opsomming, lange woorden, afkortingen, en moeilijke woorden: die horen onder de substijldeugd begrijpelijkheid. Naamwoordstijl wordt nu uitsluitend gecategoriseerd bij verschijnselen die van invloed zijn op de aantrekkelijkheid van een tekst (gedefinieerd als 'leven in de tekst aanbrengen'). Bij die groep hoort de lijdende vorm, maar ook middelen die het menselijk element in de tekst op de voorgrond plaatsen, aspecten van beeldend schrijven en middelen die bijdragen aan variatie in zinsbouw, zinslengte en woordkeus. Zo wordt dus de categorisering van naamwoordstijl aangepast aan de advisering op basis van de substijldeugd levendigheid en aantrekkelijkheid⁹⁰, en komt de bespreking van naamwoordstijl steeds minder in het kader van begrijpelijkheid te staan (vergelijk Renkema, 1982 [A3]).

Hoezeer de gehanteerde stijldeugd de categorisatie van naamwoordstijl kan beïnvloeden, kan verder blijken uit de presentatie van Burger en De

88 Waardoor naamwoordstijl achtereenvolgens gecategoriseerd raakt onder substijldeugden op het gebied van verwerking en toonzetting ([A8]) en verwerking, aantrekkelijkheid en toonzetting ([A9, A10]).

89 Renkema is hier van stijldeugd gewisseld. Omdat duidelijkheid en begrijpelijkheid bij hem erg op elkaar lijken en beide van invloed zijn op verwerkingsgemak, is dat evenwel geen groot verschil.

90 Op de relatie tussen levendigheid en aantrekkelijkheid kom ik verder terug in hoofdstuk 4.

Jong (1997 [A1]). Burger en De Jong presenteren de overkoepelende stijldeugd aantrekkelijkheid krachtig in het kader van overtuigingskracht, onderverdeeld in de substijldeugden concreetheid, beeldendheid, menselijkheid, duidelijkheid en bondigheid. Ook hier worden de betrokken talige middelen dus eerst gerubriceerd 'onder' een substijldeugd, om via deze substijldeugd een rol te spelen bij het tot stand komen van een tekst die voldoet aan de stijldeugd aantrekkelijkheid. Naamwoordstijl krijgt daarbij niet een plaats onder de substijldeugden duidelijkheid of bondigheid, maar komt aan de orde binnen het bestek van de substijldeugd concreetheid. Daarmee wordt naamwoordstijl gecategoriseerd samen met 'concretiseringstechnieken' als 'laat de feiten voor zichzelf spreken', 'wees specifiek', 'vertoon met veelzeggende details', 'maak rake beschrijvingen', 'schrijf filmisch', 'prikkel alle zintuigen', 'geef voorbeelden', 'gebruik opsommingen', 'verlevendig door personificatie', 'maak het verleden actueel met de tegenwoordige tijd', 'bewijs het met cijfers', en 'presenteer cijfers met de menselijke maat'.⁹¹

Ongetwijfeld is een categorisatie van invloed op de indruk die de lezer krijgt van het karakter van naamwoordstijl; in die zin zal een categorisatie de bedoelde samenhang tussen stijldeugd en talig middel helpen vormgeven. Deze bijdrage is echter beperkt, omdat de categorisering niet vaak gepaard gaat met een specifieke selectie van concrete effecten. In samenhang daarmee hoeven verschillen in categorisering er niet noodzakelijkerwijs toe te leiden dat er ook verschillende effecten worden gepresenteerd. Dit gegeven laat zich demonstreren aan de hand van de diverse drukken van de *Schrijfwijzer*. In de vier drukken uit het corpus (A3, A4, A5, A15) wordt het bezwaar tegen naamwoordstijl geconcretiseerd met behulp van een effect uit de rubriek levendigheid, te weten 'droog, saai, zakelijk'. In Renkema (1989 [A4]), Renkema (1995 [A5]) en Renkema (2002 [A15]) komt daar een effect van dynamiek bij: 'weinig activiteit uitstralend'. Daarbij is dus te zien dat een effect uit de categorie levendigheid aanvankelijk de ondersteuning vormt van een bezwaar op het gebied van duidelijkheid en/of begrijpelijkheid. Als het bezwaar tegen naamwoordstijl inmiddels is geformuleerd in termen van aantrekkelijkheid, wordt hetzelfde effect nog steeds opgevoerd, zij het in gezelschap van een nieuw effect. De gekozen stijldeugd hoeft, met andere woorden, niet direct te corresponderen met de aangevoerde effecten.⁹²

Zoals opgemerkt in hoofdstuk 2, vormt alleen de kleine groep van publicaties die werken vanuit de stijldeugd aantrekkelijkheid (in een enkel geval met het oog op overtuigingskracht) een eigen groep in het corpus. Eerder in deze paragraaf bleek al dat deze eigen positie onder meer voortkomt uit het feit dat deze stijldeugd specifieke categorisaties teweeg kan brengen: in Burger en De Jong (1997 [A1]) hoort naamwoordstijl thuis bij 'concretiseringstechnieken' en in Renkema

91 Weer als talig middel dat juist moet worden vermeden om de gewenste concreetheid tot stand te brengen.

92 Let wel, de inhoud van deze effecten wordt vaak wel nadrukkelijker naar de diverse stijldeugden 'toegeschreven'. Zie hiervoor 3.4.3.

(2002 [A15]) bij die middelen die leven in de tekst aanbrengen, in gezelschap van ‘beeldend schrijven’, ‘variatie in zinsbouw’, en verder ‘variatie in zinslengte’ en ‘variatie in woordkeus’. In andere publicaties uit deze groep speelt zinsbouwvariatie eveneens een belangrijke rol, zij het niet in exclusieve zin: naamwoordstijl wordt gecategoriseerd samen met zinsdeelvolgorde en lijdende vorm (Nederhoed, 1981 [B9]), kettingzinnen, uniforme zinnen en omslachtige en ouderwetse zinsconstructies (Verhoeven & Wekking, 1991 [A12]) en voorzetselketens en ‘spanningverhogende woorden’ (Elling & Van der Spek, 1983 [C12]). De stijldeugd aantrekkelijkheid leidt dus tot een vrij specifieke categorisatie van naamwoordstijl.⁹³ De belangrijkste reden voor de aparte positie van deze publicaties is evenwel dat binnen deze groep wél een bepaalde selectie van effecten heeft plaatsgevonden. Onder het regime van de stijldeugd aantrekkelijkheid worden alleen effecten genoemd uit de rubrieken aantrekkelijk, toonzetting, abstract, dynamiek en levendig.⁹⁴

3.4.3 accentuering van effecten

De groeiende invloed van de overkoepelende stijldeugden heeft dus geleid tot verschillende categorisaties van naamwoordstijl ten opzichte van andere talige middelen. In 3.4.2 heb ik gedemonstreerd dat deze categorisaties *binnen* naamwoordstijl beperkte gevolgen hebben gehad; slechts in een beperkt aantal publicaties is zichtbaar dat er onder invloed van de stijldeugd een selectie van aan te voeren effecten heeft plaatsgevonden. Met een kleine uitzondering resulteren de afzonderlijke categorisaties niet in een bijzondere proliferatie van effecten.

Wat wél met regelmaat zichtbaar is, is dat adviseurs onder invloed van een overkoepelende stijldeugd de presentatie van effecten zo gaan toesnijden of aanpassen dat het verband tussen aangevoerd bezwaar en concrete effecten zo logisch mogelijk lijkt. Hiertoe kleuren ze bijvoorbeeld een bepaald effect op verschillende manieren in. Een goede illustratie van dit verschijnsel is de presentatie van het effect ‘abstract’. Het effect ‘abstract’ kan worden opgevoerd als ondersteuning van het bezwaar dat naamwoordstijl leidt tot onduidelijkheid (Gerritsen, 2001[B2]). Wanneer naamwoordstijl echter wordt opgevoerd onder het regime van de stijldeugd begrijpelijkheid, is de voorstelling van zaken dat abstractheid leidt tot moeilijke verwerkbaarheid van zinnen (Lamers, 1989a, 1989b [C7, C8]). In dat kader krijgt de concrete invulling van het effect ‘abstract’ een wat ander karakter: abstractheid heeft te maken met het feit dat de ‘handelende persoon zelden of nooit zichtbaar’ is. Maar abstractheid wordt ook wel opgevoerd als een effect dat moet illustreren hoe naamwoordstijl de aantrekkelijkheid bedreigt. In die

93 Dat de categorisatie van Burger en De Jong (1997 [A1]) hierbinnen toch een eigen plaats heeft, kan worden teruggevoerd op het gegeven dat aantrekkelijkheid gerelateerd wordt aan overtuigingskracht. Op de specifieke positie van deze publicatie kom ik terug in hoofdstuk 4.

94 Dit neemt overigens niet weg dat deze publicaties intern nog kunnen verschillen: Elling en Van der Spek (1981) noemen effecten uit de rubriek aantrekkelijk; Nederhoed (1981) uit de rubrieken abstract, dynamiek en toonzetting.

gevallen is het betoog dat abstractheid leidt tot onaantrekkelijkheid (Nederhoed, 1981 [B9]). Als abstractheid ten slotte een effect is dat moet onderbouwen dat naamwoordstijl ook nog in relatie staat tot de overtuigingskracht van een tekst, komt het ontbreken van de handelende persoon weer aan de orde. De invulling van het effect is dan wel positief: abstractheid kan een handeling een algemeen geldend, wetenschappelijk tintje geven, en een persoonlijke mening strategisch veralgemenen (Burger & De Jong, 1997 [A1]).

De diverse drukken van *Leren Communiceren* (Steehouder et al.) kunnen dienen als tweede voorbeeld van dit procédé. In Steehouder et al. (1984 [A8]) speelt naamwoordstijl een rol op twee stijl dimensies: moeilijkheid en, in tweede instantie, afstandelijkheid. Daarmee moet naamwoordstijl een bijdrage leveren aan het tot stand komen van substijldeugden op het gebied van verwerking en toonzetting. In Steehouder et al. (1992 [A9]) en Steehouder et al. (1999 [A10]) speelt naamwoordstijl (nu 'naamwoordconstructies' genoemd) nog steeds een rol op deze dimensies, maar heeft het bovendien een plaats op de dimensie levendigheid.⁹⁵ Dit is van invloed op de invulling van de effecten uit de rubriek toonzetting: in Steehouder et al., (1984) wordt gesteld dat naamwoordstijl formeel is, in Steehouder et al. (1992, 1999) wordt het effect anders ingevuld: naamwoordstijl leidt tot een ambtelijke en stijve toonzetting.⁹⁶

Dit type aanpassingen in de presentatie van effecten combineren de adviseurs soms met een andere ingreep: ze gaan in verband met de stijldeugd bepaalde effecten prominent presenteren en andere effecten juist niet. Op basis van de gehanteerde stijldeugd ontstaat dan een verdeling in prominente effecten en effecten die een bijrol vervullen omdat ze veel minder logisch samenhangen met deze stijldeugd. Een voorbeeld hiervan is te zien in Gerritsen (2001 [B2]). Deze publicatie presenteert 'abstract' als een prominent effect, maar noemt minder op de voorgrond ook effecten als 'onaantrekkelijk', 'indirect' en 'ambtelijk en stug'. De relatie tussen het algemene bezwaar dat Gerritsen (2001 [B2]) tegen naamwoordstijl aanvoert en de concrete effecten die dat bezwaar moeten ondersteunen blijft desondanks, met name door de aanwezigheid van minder gerelateerde effecten, in een aantal opzichten minder sterk.

3.4.4 stijladvisering en absolverende condities

In de laatste subparagraaf van dit hoofdstuk wil ik aandacht besteden aan de positie van de vormen van goed gebruik. Zoals geconstateerd in hoofdstuk 2 lijkt er in

95 Waarmee naamwoordstijl dus ook de totstandkoming van aantrekkelijkheid bedreigt.

96 Overigens is in deze reeks ook een wisseling van aangevoerde effecten te zien: in Steehouder et al. (1984) hoort naamwoordstijl bij de dimensie moeilijk, op grond van het effect 'begrijpelijk' (naamwoordstijl maakt een zin moeilijk, want niet eenvoudig). In Steehouder et al. (1992, 1999) wordt het effect 'moeilijk' zelf niet gethematiseerd, maar wordt naamwoordstijl verbonden aan een effect van 'dynamiek': naamwoordstijl is statisch, straalt weinig activiteit uit - mogelijksterwijs in verband met het feit dat nu ook de dimensie levendigheid beïnvloed wordt door naamwoordstijl. In Steehouder et al. (1999) wordt daaraan nog toegevoegd, dat vooral bij veelvuldig gebruik ook nog de effecten 'duidelijk' (ondoorzichtigheid) en 'begrijpelijk' (moeilijk want ondoordringbaar) te verwachten zijn.

het corpus van adviespublicaties geen specifieke samenhang te bestaan tussen de visie op goed gebruik van naamwoordstijl en de bezwaren die tegen dit verschijnsel worden aangevoerd: het karakter van de vormen van goed gebruik die de adviseurs presenteren lijkt niet aanwijsbaar gerelateerd aan de stijldeugd die ze opvoeren. Ook dit gegeven draagt bij aan de situatie dat de conceptuele elementen van het advies ‘vermijd de naamwoordstijl’ beperkte sturende werking hebben (vergelijk hoofdstuk 2).

De discrepantie tussen de bezwaren tegen naamwoordstijl en de vormen van goed gebruik valt goed te begrijpen tegen de achtergrond van de ontwikkeling in de benadering van stijl, zoals omschreven in dit hoofdstuk. De negatieve benadering van stijl die in de ‘moderne’ aanpak van advisering besloten ligt was hierbij echter van minstens even groot belang als de groeiende invloed van de overkoepelende stijldeugden. Als gevolg van de negatieve benadering krijgen taalmiddelen namelijk in zijn algemeenheid de status van bedreigingen voor de beoogde stijldeugd, en dat brengt met zich mee dat de nadruk komt te liggen op hun negatieve karaktertrekken. Specifiek met betrekking tot naamwoordstijl betekent dat, dat die karaktereigenschappen van naamwoordstijl die Veering (1969a) presenteert als *ongemotiveerde* naamwoordelijke stijl (overwoekering, verslapping van uitdrukingswaarde en gebrek aan balans) de meeste aandacht krijgen. Bovendien krijgen van alle concrete effecten van naamwoordelijke stijl die Veering (1969a) noemt, de negatieve effecten de meeste nadruk.

Dit zorgt voor een tweedeling in het brede scala aan effecten dat in Veering (1969a) nog in een vrij los verband wordt gepresenteerd. Veerings vrij neutrale lijst van effecten die passen bij ‘ongemotiveerde naamwoordelijke stijl’ en bij ‘gemotiveerde naamwoordelijke stijl’ valt nu uiteen in een reeks effecten die de moderne adviseurs met nadruk bespreken (de negatieve effecten) en een reeks effecten die minder op de voorgrond treden. Bij de eerste reeks worden bij veel adviseurs twee effecten gevoegd die Veering nog in positieve zin opvoert als relevant voor wetenschappelijke en overheidsteksten, ‘saaiheid’ en ‘gebrek aan emoties’, nu gheherdefiniëerd als negatieve effecten. Bij de laatste reeks horen alle overige effecten die Veering opvoert in verband met hun positieve bijdrage aan de stijl van teksten uit overheid en wetenschap: schakering door hogere abstractiegraad, nauwkeurigheid van analyse, compactheid, ontstaan van vaste herkenningpunten in de tekst, en vorming van begrippen (1969a, p. 55). Let wel: het gaat hier om een tweedeling op basis van nadruk. Zoals in 3.4.1 duidelijk werd, kiezen de adviseurs er in meerderheid niet voor om binnen het geheel van effecten uit Veering (1969a) ook een selectie toe te passen.

Het ligt echter voor de hand dat deze indeling op grond van nadruk niet optimaal is met het oog op de overtuigingskracht van een advies om de naamwoordstijl te vermijden. Het bedreigende karakter van naamwoordstijl is lastig te onderbouwen als er hoe dan ook positieve effecten aanwezig blijven. Een oplossing is dan, om deze positieve effecten in het ontwerp van een advies ‘vermijd de

naamwoordstijl' een nieuwe plaats te geven. Deze nieuwe plaats is die als vorm van goed gebruik, opgevat als uitzondering op de negatieve regel dat het verstandig is de naamwoordstijl te vermijden. Positieve effecten worden met andere woorden geherformuleerd als absolverende condities bij het advies 'vermijd de naamwoordstijl', en daarmee als nuanceringen van de bezwaren. Hoezeer deze effecten benaderd worden vanuit hun primaire functie als nuancing op de stelling dat naamwoordstijl vermeden moet worden, kan verder blijken uit de afwezigheid van expliciete informatie over toepassingsstrategieën of afwegingscriteria. Leken krijgen wel de informatie dat ze naamwoordstijl niet hoeven te vermijden als het gaat om nominalisaties die als vaste term kunnen functioneren, maar ze krijgen niet de strategieën aangereikt die horen bij het nominaliseren van (delen van) zinnen zodanig dat er goede en functioneel geplaatste vaste termen ontstaan.

Inderdaad is het merendeel van de vormen van goed gebruik die in het corpus voorkomen, afkomstig uit de groep van effecten die al in Veering (1969a) worden genoemd. Het gaat hierbij met name om de soorten goed gebruik die te maken hebben met strikt tekstuele toepassingen, toonzetting en taaleconomie. Het is illustratief voor de invloed van de hierboven omschreven benadering dat deze drie vormen van naamwoordstijlgebruik die volgens Veering (1969a) karakteristiek zijn voor wetenschappelijk teksten, zelfs in adviesboeken die (ondermeer) adviseren over wetenschappelijke of technische teksten (of aan de schrijvers ervan) deze positie van absolverende conditie hebben gekregen.⁹⁷

Al eerder is opgemerkt, dat de effecten van naamwoordelijke stijl in de presentatie van Veering niet bijzonder veel te maken hebben met concepten als begrijpelijkheid, aantrekkelijkheid of duidelijkheid. In de behandeling van de moderne taaladviseurs functioneren die effecten juist wel binnen het bestek van dergelijke stijldeugden, ook de effecten die zijn geherformuleerd als absolverende condities. Onder de vlag van de stijldeugden verwerkingsgemak (Gerritsen, 2001 [B2], Lamers, 1986 [C5]) of aantrekkelijkheid (Nederhoed, 1981 [B9]) krijgen karakteristieke toepassingen van naamwoordstijl in het wetenschappelijke genre zo niet alleen een positie op het tweede plan, maar passen ze bovendien niet logisch als uitzonderingen op bezwaren als 'onbegrijpelijk' of 'onaantrekkelijk'. Gezien hun karakter raken de absolverende condities met andere woorden inhoudelijk gezien ver verwijderd van het bezwaar dat tegen naamwoordstijl wordt aangevoerd. Daarmee wordt verder duidelijk waarom de conceptuele relatie tussen de bezwaren tegen naamwoordstijl en de gevallen van goed gebruik zwak is – zoals uit hoofdstuk 2 naar voren kwam.

97 In het corpus zijn dit Gerritsen (2001 [B2]), Van der Westen (2002 [B6]), Nederhoed (1981[B9]), Lamers (1986 [C5]), en interessant genoeg ook Veering (1976 [C3]). Vanuit de stijldeugd passende toonzetting kiest Veering in [C3] voor de tekstuele toepassingen als absolverende conditie.

In dit hoofdstuk is duidelijk geworden dat twee factoren vooral van invloed zijn geweest op het ontstaan van de heterogeniteit van profielen en het gebrek aan interne samenhang dat in hoofdstuk 2 gesignaleerd werd. In de eerste plaats is daar de introductie, in Veering (1969a), van het verschijnsel naamwoordstijl als een bijzonder breed verschijnsel, waar eigenlijk alle kenmerken en typen samenkomen die in de discussies over naamwoordelijk versus werkwoordelijk formuleren van oudsher een rol spelen. Als gevolg van een inspiratie vanuit Engelstalige literatuur van cultuurkritische aard, kwamen hier zelfs nog een aantal kenmerken bij. In de tweede plaats is er de groeiende invloed van een meer op communicatieve doelmatigheid gerichte benadering van stijl, en de introductie van een aantal nieuwe overkoepelende stijldeugden. Deze nieuwe benadering gaf aanleiding tot processen van verkaveling, (sub)categorisering en inhoudelijke accentuering, maar niet tot selectie van kenmerken en typen binnen het brede fenomeen naamwoordstijl. De beperkte inhoudelijke stroomlijning heeft er op allerlei manieren toe geleid dat de presentatie van naamwoordstijl niet altijd meer logisch binnen het bestek van een stijldeugd valt, met als gevolg een gebrek aan samenhang binnen het advies 'vermijd de naamwoordstijl'.

In hoofdstuk 4 verplaats ik mijn aandacht naar de descriptieve kwaliteit van het advies 'vermijd de naamwoordstijl'. In hoeverre is de advisering ook relevant in het licht van het daadwerkelijke gebruik van naamwoordstijl door beginnende en professionele schrijvers? Ik richt mijn aandacht daarbij in de eerste plaats op de geringe doelgroep- en genregevoeligheid van het advies.

